

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

**38E JAARGANG
NUMMER 144**

**1E KWARTAAL 2016
ISSN 1383-30**

DE OUDE FLESCHE ☐

LOSSE NUMMERS € 10,-

**VERZAMELAARS
JAARBEURS**

Europa's Grootste Vintage Evenement

**16 & 17 april 2016
Jaarbeurs Utrecht**

**incl. Mega Platen & CD Beurs
voorverkoop & info:
verzamelaarsjaarbeurs.nl**

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

 **NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

**AMSTERDAM
REPUBLIC
SPIRITS**

AMSTERDAMREPUBLIC.COM

 **dijkstra
verenigde**

We pack the world

www.dijkstra.net

Address: Pascallaan 9, 8218 NJ Lelystad • P.O. Box: 2151, 8203 AD Lelystad, The Netherlands
Telephone number: (+31) (0) 320 - 266 181 • Fax: (+31) (0) 320 - 257 140 • E-mail: glas-sluitingen@dijkstra.net

Inhoud.

4. Modelboek Ip Olufsen Weyse
Gjalt Welling

9. Nederland Mederland
Ton Vermeulen

20. Een lid stelt zich voor
Pieter Oostlander
Interview Coos van Deursen

24. Achille de Cock
Peter Zwaal

29. Glazen klokkentouwgeleiders II
Dieter Schaich

31. Honderd jaar Pyrex
Coos van Deursen

40. Een 17e eeuwse glazen bordje
J.Pijzel-Domisse

41. Mededelingen

Redactie

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Coos van Deursen,
coosvandeursen@planet.nl

Verzamelaarsvereniging

“De Oude Flesch”

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter;

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Secretaris;

Joke Andringa, d.andringa@upcmail.nl

penningmeester, vice-voorzitter;

Klaas Prins, klaasprins43@gmail.com

website beheer en 2^e secretaris;

Arie Vijfinkel, vijfinkel@hotmail.com

Bibliothecaris;

Coos van Deursen, coosvandeursen@planet.nl

Beheerder bibliotheek;

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 40.- per jaar.

Huisgenoten € 10.-

Giro 4142725 t.n.v. “De Oude Flesch”,

IBAN: NL90INGB0004142725

BIC: INGBNL2A

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

Van de Redactie.

Tussen 1758 en 1763 kwamen enkele met de hand getekende en -ingekleurde catalogi gereed die de glascollectie weergaven van de door de in opdracht van de Deense Koning Christiaan VI gestichte glasfabrieken in Noorwegen. Sinds enige tijd zijn de afbeeldingen uit dit 'modelboek' digitaal beschikbaar.

In 2013 verwierf het Nationaal Jenevermuseum door bemiddeling van Henk Hettinga een collectie flessen, foto's en documenten van de voormalige distilleerderij Meder, onder voorwaarde dat daar t.z.t. een tentoonstelling aan zou worden gewijd.

Inmiddels is het zover. Tot 3 juni 2016 is deze in het museum te zien. Het in dit nummer afgedrukte artikel is bewerkt tot een hand-out dat voor bezoekers aan de tentoonstelling te koop is.

Honderden kilometers heeft Coos van Deursen inmiddels afgelegd om leden van onze vereniging te interviewen. Gelukkig is hij van plan daarmee door te gaan en wij hopen dat daarbij steeds duidelijker wordt hoe leuk en gevarieerd het verzamelen van gebruiksglas kan zijn.

In februari vloog hij zelfs naar New York om vandaar per bus door te reizen naar Corning, in het noorden van de gelijknamige staat, teneinde medewerkers van het Corning Museum of Glass te spreken en de tentoonstelling te bezoeken over 100 jaar Pyrex glas. Dat is waarschijnlijk het meest innovatieve en technisch interessante gebruiksglas ter wereld. Ook U heeft het vast en zeker in huis.

Peter Zwaal kreeg op een toch wel verdrietige manier het door hem uitgeleende kogelflesje terug vanuit de boedel van wat tot voor kort het Likeur en Frisdrankmuseum was. Zoals dat met flessen gaat, begon het meteen zijn verhaal te vertellen.

Je kunt nooit genoeg van glas afweten, maar we hopen dat U na het lezen van dit nummer toch Uw kennis weer verrijkt hebt.

Johan Soetens

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCH stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijks bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 145

UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK
Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separate e-mail

Voorpagina:

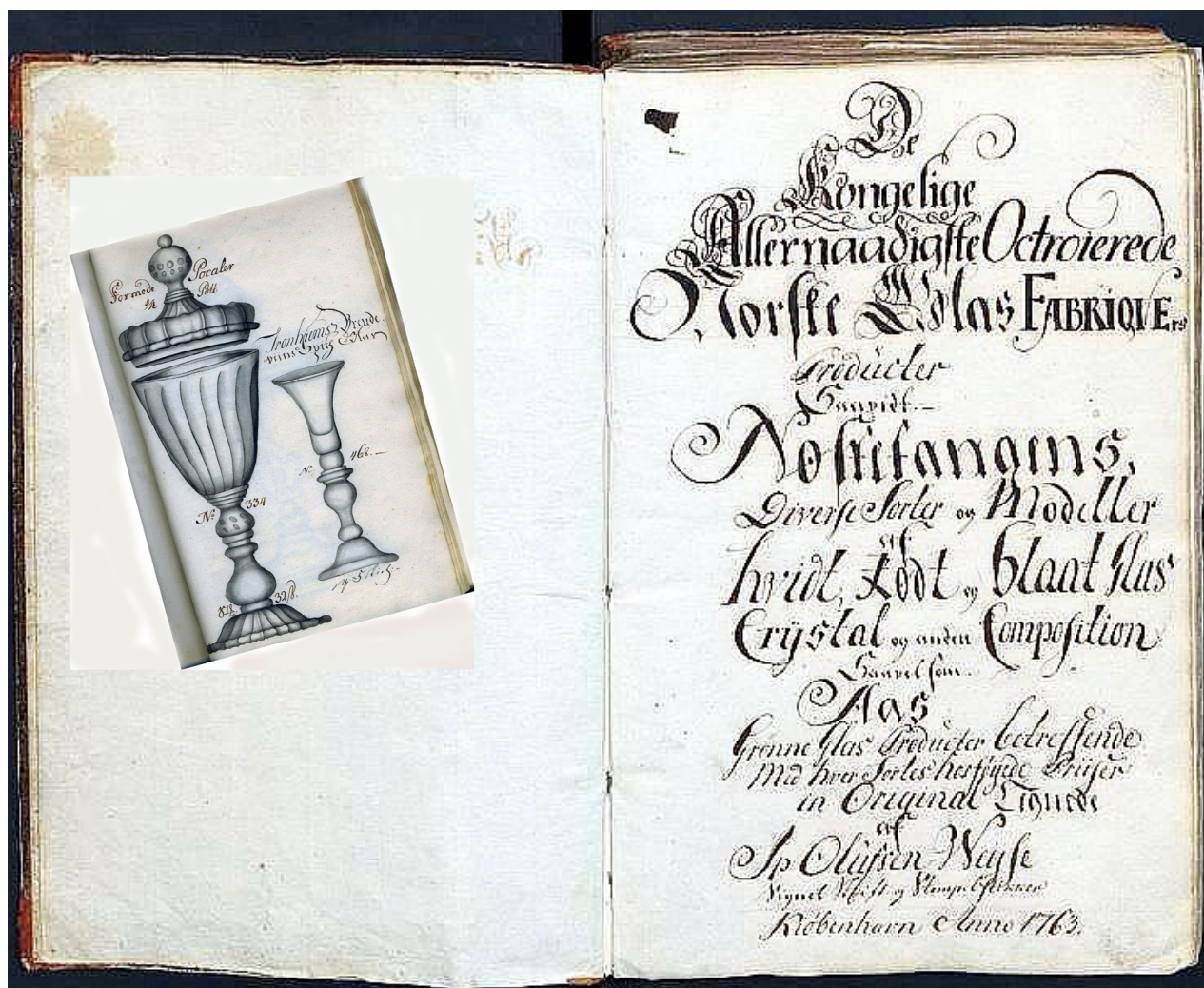
Kelderfles begin 19e eeuw

Collectie nationaal Jenevermuseum Schiedam

Het modelboek van Ip Olufsen Weyse uit 1763

Gjalt Welling

Het hieronder volgend artikel werd in 2013 geschreven voor de leden van de Bliembollenglazenclub, waartoe ook een aantal leden van 'De Oude Flesch' behoren. Met toestemming van de auteur hebben wij het overgenomen. Het aantal illustraties is daarbij uitgebreid en aangepast teneinde nauwer aan te sluiten op de verzamelrichting van onze lezers.

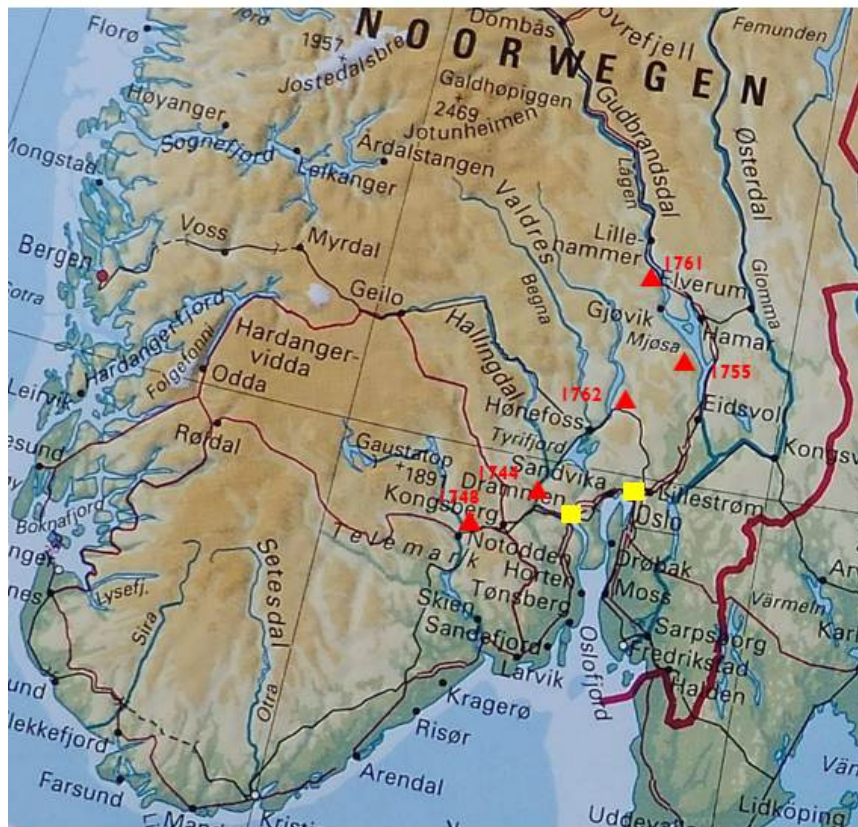
Joachim Henle, Syske Welling-Wester en Patricia Coccoris, leden van de Bloembollenglazenclub, hebben al eens aandacht geschonken aan een van de oudste glascatalogi die afbeeldingen van hyacintglazen bevat. De catalogus dateert uit 1763 en is niet gedrukt maar met de hand geschreven en getekend, waarschijnlijk door Ip Olufsen Weyse.

Glaskenner Ada Polak (1914-2010) heeft een uitgebreid artikel met afbeeldingen uit deze catalogus gepubliceerd in het *Journal of Glass Studies* van het Corning Glass Museum in Corning (U.S.A.) (4). Ook schreef zij over de Noorse glasindustrie in de 18^e eeuw toen Noorwegen en Denemarken nog samen een koninkrijk waren.

Koning Christiaan VI (1699-1746) gaf in 1739 opdracht een Compagnie op te richten die de uitgestrekte bossen van Noorwegen moest exploiteren. Dit was "De Kongelige Allernaadigste Octroierede Norske Compagnie". Een van de doelen van de Compagnie was hout, dat verder niet te gelde gemaakt kon worden, te gebruiken in nog op te richten glasfabrieken. Spoedig bleek dat deze toepassing van hout zeer lucratief was en in 1751 werd de glasproductie nog verder uitgebreid.

Koning Christiaan VI (1699-1746)

De glasfabrieken werden gevestigd in Nøstetangen (1744), Aas (1748), Hur (1755), Biri (1761) en Hadeland (1762). De Compagnie had depots in Drammen, Christiania (het latere Oslo) en Kopenhagen. De Compagnie werd bestuurd door graaf Moltke, een vertrouweling en minister van de koning en manager Caspar Herman von Storm.

Noorse glasfabrieken in de 18^e eeuw. Nøstetangen (1744), Aas (1748), Hur (1755), Biri (1761) en Hadeland (1762).

Depots waren in Drammen, Christiania (Oslo) (geel) en Kopenhagen.

Glass factories in Norway, 18th century. Locations and year of foundation are given in red: locations of depots in yellow. There was also a depot in the Danish capital, Copenhagen.

Er werd in die tijd ook al aan industriële spionage gedaan. De Compagnie had al iemand naar Duitsland gestuurd en in 1754 werd Morten Wærn naar Engeland gestuurd om zoveel mogelijk informatie over alle aspecten van de glasindustrie te verzamelen. Ook werden 12 Engelse glasblazers gerecruteerd tegen een iets hoger salaris dan in Engeland (5).

Voor een catalogus van het geproduceerde glas werd in 1758-59 eerst gedacht aan drukken, maar uiteindelijk werd besloten tot zes getekende en ingekleurde exemplaren. Eind 1763 waren 5 exemplaren van de Ip Olufsen Weyse catalogus gereed.

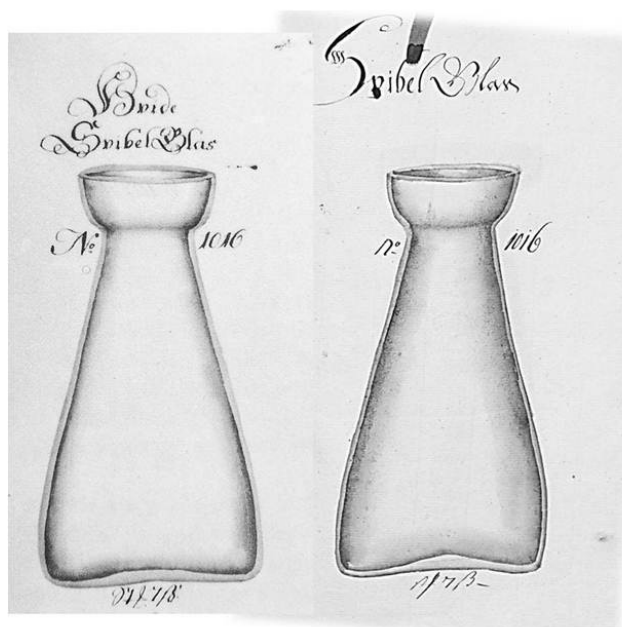
Van links naar rechts: Achtkantige wijn- of likeurfles, no. 97; Ronde wijnfles, no. 99, Kuttrolf (hier 'Kantin Flasker') no. 145. From left to right: Octagonal wine bottle no. 97; Round bottle no. 99; 'Kantin'(case)bottle, also known as kuttrolf, no 145.

Koning Frederik V (1723-1766) die in 1746 Christiaan VI was opgevolgd, graaf Moltke en manager von Storm hadden er één en de andere twee waren voor het depot in Drammen en de glasfabriek Nøstetangen. Nu zijn er nog zes (er is nog een kopie gemaakt). Twee zijn in het Riksarkivet in Oslo, twee zijn in het bezit van de moderne opvolgers van de Compagnie, het Christiania Glasmagasin, een is in de Koninklijke Bibliotheek in Kopenhagen en de laatste is in het bezit van de Universiteitsbibliotheek van Bergen (Noorwegen). De laatste twee exemplaren zijn niet compleet.

De drie hyacintenglazen. 1016 kleurloos, 1018 mauve, 1020 blauw. Onder: Het kleurloze glas 1016 uit 2 catalogi. Links, uit de catalogus van Christiania Glasmagasin, Oslo. Rechts, uit het Riksarkivet, Oslo

A proof that all five catalogues were hand drawn and hand painted: the same bulb glass no. 1016 (as shown above) and the same glass in the catalogue in possession of the Christiania Glasmagasin

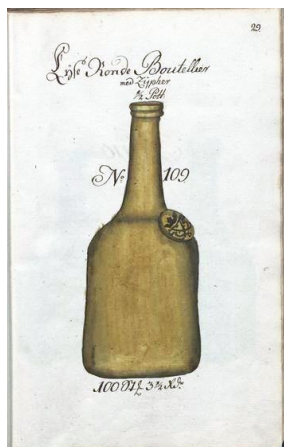

In 2008 is al eens geprobeerd meer informatie los te krijgen bij het Rijksarchief in Oslo. We hoopten op een digitale versie van de catalogus. Het antwoord was “there exists no digital copy of the whole book”. Maar we waren welkom om het exemplaar in het archief te komen bekijken. Daar is het nog niet van gekomen, maar kortgeleden bleek dat er nu wel een digitale versie beschikbaar is en het aardige is dat veel van de afbeeldingen, waaronder ook hyacintglazen, in kleur zijn. Nr 1016 is kleurloos, nr 1018 mauve en nr 1020 is blauw.

De hele catalogus is per pagina te zien op de website van het Riksarkivet (6). Dat het handwerk is blijkt ook uit de 2 afbeeldingen van de kleurloze glazen. Het exemplaar uit het Riksarkivet wordt gekenmerkt door een vlek bij de b van Svibel. De afbeelding uit het exemplaar van Christiania Glasmagasin heeft deze vlek niet en ook zijn er kleine verschillen in de tekening van het glas. Het Christiania Glasmagasin als conglomeraat van verschillende glasfabrieken heeft ook in de 19^e en

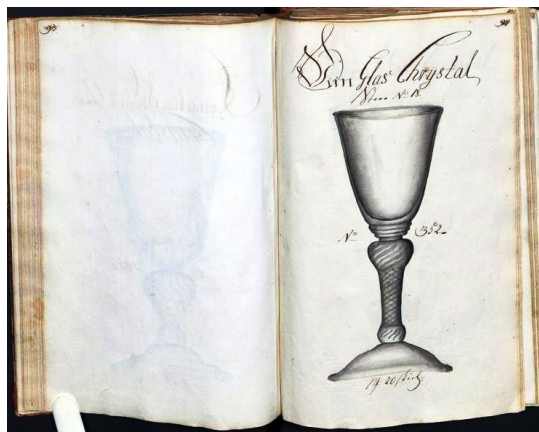
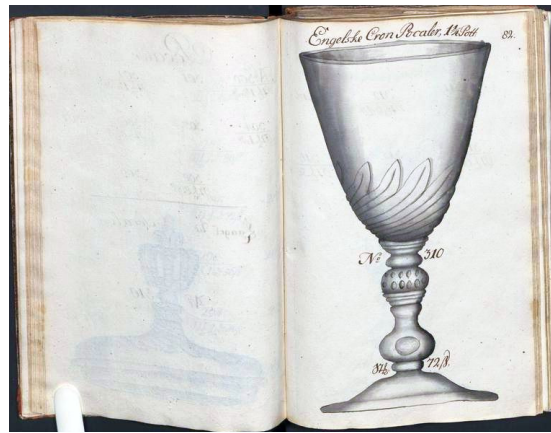
20e eeuw nog hyacintglazen gemaakt. Het Corning museum of Glass in Corning (U.S.A.) bezit 2 catalogi uit 1883 en 1916. Christiania Glasmagasin bestaat nog steeds, maar nu als groot warenhuis + webwinkel. Ze verkopen nog wel glas o.a. gemaakt door Hadeland Glassverk maar geen bloembolglazen.

Eén van de glasfabrieken Hadeland Glassverk bestaat nog en kan bezocht worden. Met 250 gesciedenis achter zich is het de oudste industriële onderneming van Noorwegen en een van de grootste toeristische trekpleisters.

Met de klok mee: 18e eeuwse prent van de Hadeland Glashut; Afbeeldingen uit het modelboek; 'Engels' glas, no. 310; Kelderfles ('Kantin flasker') no. 140; Kristallen wijnglas, no. 352; Wijnfles met zegel, no. 109.

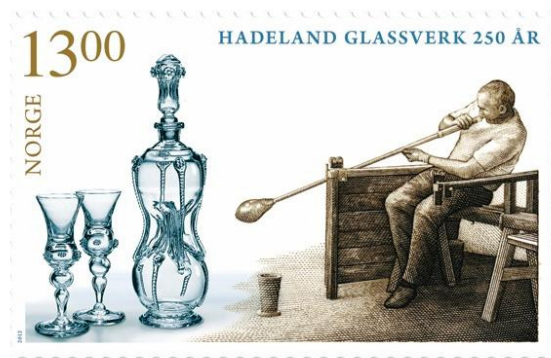
Clockwise: 18th century picture of the Hadeland Glasshouse; Images from the catalogue: 'English glass' no. 310; Case bottle, or 'Kantin Flasker' no. 140; Christal wine glass, no. 352; Round wine bottle with seal, no. 109.

Er vinden ook speciale tentoonstellingen met glas plaats.

In 2004 waren er 447.000 bezoekers. De productie, ooit begonnen met vooral vakmensen uit Duitsland, bestond hoofdzakelijk uit flessen, apothekerspotten, geneeskundeflessen en glazen objecten voor het huishouden. In 1852 veranderde Ole Chr. Berg van bedrijfsvoering tot onder andere kleinere kristallen voorwerpen, wijnglazen, kommen, schalen en vazen. In de jaren 1920 begon het met het ontwikkelen van haar eigen modellen.

In 2012 werd ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan een speciale postzegel uitgegeven waarop naast een glablazer tevens enig typisch 19^e eeuwse Noors glaswerk te zien is.

Referenties.

1. J. Henle, Hyazinthengläzer, p. 91 Joachim Henle Verlag, München (2000)
2. S. Welling-Wester in "Bloeiend Glas" red. J. Schokker, F. Roozen, W. J. Voet, S. Welling-Wester, W. Granneman, p. 23-24 (2009)
3. P. Coccoris, The curious history of the bulb vase, p. 20, Cortex Design (2012)
4. A. Polak, J. Glass Studies XI p. 86-104, the Corning Museum of Glass (1969)
5. O. Pein, English Glassblowers in 18th Century Norway: website <http://www.pein.se/glassblowers.htm>
6. Riksarkivet, Oslo: website: http://arkivverket.no/URN:db_read/db/32611/3/?size=medium&mode=0

THE CATALOGUE OF IP OLUFSEN WEYSE (1763);

A SUMMARY

In 1739, King Christiaan VI of Denmark (1699-1746), ordered the establishment of a company that could exploit the riches of the Norwegian forests. In the 18th century Norway was part of the Danish realm, together with large areas in the north of Germany. The new company became known as '*De Kongelige Allernaadigste Octroirede Norkse Compagnie*' and soon started bringing the abundant availability of firewood to use. Glasshouses were built in Nøsetangen (1744), Aas (1748), Hur (1755), Biri (1761) and Hadeland (1762). The '*Compagnie*' owned warehouses in Drammen, Christiania (today's Oslo) and in Copenhagen. General Manager of the enterprise was Count Moltke, minister and confidant of the king.

Deputies were sent to Germany and England to learn more about the art of glassmaking and English and German glassmakers were persuaded to come to Norway. The line of products consisted primarily of bottles, apothecary jars and household glassware.

Soon there was a need to produce a catalogue. Between 1758 and 1763 five hand-made books were written and drawn by Ip Olufsen Weyse, of whom there is little known. The approximately 370 pages show drawings of glass bottles, wine glasses and containers, what appear to be lids, tumblers, mugs, stoppers, a measuring glass, bulb glasses, cruets, a funnel, coffee pots, candlestick holders, sconces, bowls, and other glass objects. Many of those are hand-coloured.

Of the five catalogues, one came into possession of Christiaan VI's successor, King Frederik V (1723-1766), one was owned by Count Moltke and one by his manager, Caspar Herman von Storm. The other two were destined for the warehouse in Drammen and the glasshouse in Nøsetangen. Today six 'Modellboks' are known, since one extra copy was made. Two are in the

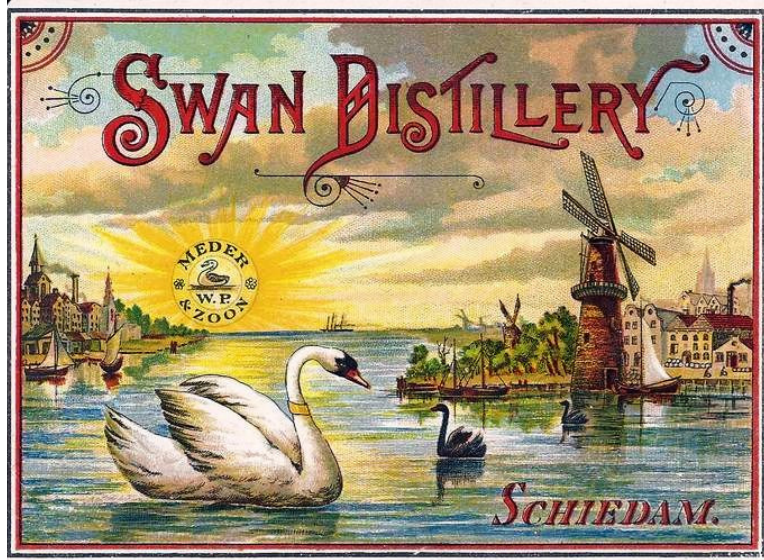
State Archives in Oslo, two are with the Christiania Glasmagasin in Mandal, near Oslo, one in the Royal Library in Copenhagen and one in the University Library in Bergen, Norway.

In 1969, the Norwegian historian Ada Polak (1914-2010), published a long article about the catalogues in the *Journal of Glass Studies* of the Corning Museum of Glass but only recently a digital version of the 'Modellbok' is available;

http://arkivverket.no/URN:db_read/db/32611/3/?size=medium&mode=0

Today, of the five 18th century glasshouses only the Hadeland Glassverk has survived. It is the oldest industrial company in Norway that has been in continuous operation since its beginning in 1762. Founded as a factory for the production of bottles and household ware, from 1852 onward they specialized in luxury crystal objects. As a major tourist attraction, it receives up to half a million visitors per year. In 2014, to commemorate the 250th anniversary, a special postage stamp was issued, showing a glassblower at work together with some typical 19th century Norwegian glassware. (JS)

NEDERLAND IS MEDERLAND

**J.J. Meder & Zoon,
distilleerderij De Zwaan**

Ton Vermeulen

Meder. Een distilleerderij met een van de mooiste logo's: de zwaan. Voor velen verbonden aan de Noordvest 95 in Schiedam naast Molen De Vrijheid. De oorsprong van het bedrijf ligt echter niet in deze jeneverstad.

In de loop van februari werd in het Schiedamse Jenevermuseum een tentoonstelling over dit bedrijf ingericht.

Den Haag

In de 18^e eeuw kwam ene Johan Jacob Meder uit Zwitserland in Den Haag terecht. Hij trouwde daar in 1766 de Brabantse Cornelia van der Wilde. Zijn zoon Christiaan Laurens was wijnkoper maar stierf al vroeg in 1803. Jongste zoon Johan Jacob (1772) huwde in 1798 de in Stuttgart geboren Christina Rosina Reinoehl uit Delfshaven. Zij hadden reeds een drie jaar eerder in Delfshaven geboren dochter Lowisa en kregen nog vier kinderen in Den Haag. Daar kocht het echtpaar een huis voor fl. 4025 dat ze contant betaalden. Waar Johan dat had verdiend is nog onbekend, doch in Delfshaven bevonden zich vele branderijen en distilleerderijen. In het Haagse bezat hij minimaal vanaf 1802 een distilleerderij in de Casuariestraat. Twee jaar later was hij te vinden in het Slop van de Frissche Roemer, aan de achterkant uitkomend op de Oostcingel of laadde en loste.

*Twee 18e eeuwse
kelderflessen, H. 33 cm.
met voorstellingen van
resp. admiraal Tromp en
de Ruyter.*

*Beide flessen zijn aan
weerszijde gedecoreerd
met het wapen van
Zeeland en Zuid-
Holland.*

*De fles met afbeelding
van de Ruyter heeft op
de achterzijde het
tafereel van een zeeslag.*

*De flessen hebben
waarschijnlijk ooit het
directiekantoor gesierd.*

18e eeuwse afgeplatte voorraadfles met 19e eeuwse beschijdering. H. 45 cm.

Aan een zijde de tekst 'God heeft de wyn als medifsyn geschonken - Brengt pyn sckaedlek venyn, te veel gedronken' en aan de andere kant een drinkscene uit een taveerne.

Hieronder: Twee z.g. Bocksbeutels, ca. 1890 voorzien van rurale beschijdering. Rood/bruin glas, H. 20 cm. De vorm van het oor wijst op productie in Zweden (Glashütte Liljedahl) waar deze flessen in grote getale werden gemaakt.

Vermogend

Johan Jacob hield zich niet alleen met de distilleerderij bezig. Vanaf 1805 werkte hij samen zijn zwager Victor Jacob Koningsberger in diens uitdijende wijnhandel, mogelijk eerder de zaak van zijn overleden oudere broer. Drie jaar later stelde hij zich voor fl. 2000 borg voor wijnkoper Johan Jacob Schwartz en kocht kort daarop een zomerhuis met tuin in de Lange Poten, contant afgetikt voor fl. 1000. Datzelfde jaar gaf Johan voor de accijnzen op dat hij 100 stukken moutwijn had gekocht van meerdere branderijen in Schiedam. Een stuk had meestal een inhoud van 222 liter, moutwijn was de basis voor jenever. Het jaar daarop bleek koffie-, thee- en suikerhandelaar Mathijs van den Waijfort hem fl. 10.000 schuldig te zijn, waarbij Meder de daaropvolgende vijf jaar voor de helft in zijn winsten deelde. In deze tijden was het heel gewoon de risico's te spreiden over meerdere activiteiten of beleggingen. Bovendien werd de economie hard getroffen door de Franse bezetting, de afsluiting van het continent door Napoleon en een Engelse blokkade, zodat reguliere export overzee bijna onmogelijk werd. Het ging Johan Jacob Meder echter bijzonder voor de wind. In 1809 kocht hij voor fl. 24.800 buitenplaats Meerwijk in Koudekerk aan de Oude Rijn. Fl. 15.000 legde hij contant op tafel.

Amsterdam en Schiedam

Het jaar daarop verhuisde hij naar Amsterdam. De slijterij aan de Lange Poten en de distilleerderij in de Slop van de Frissche Roemer in het Haagse gingen voor fl. 52.000 van de hand. Johan gaf het distilleren echter niet op. Toen hij vanaf 1816 ging samenwerken met Herbertus Rahder bleken beiden reeds korenwijnbrander te zijn en beiden hadden hun bedrijf in Schiedam staan. Ze investeerden elk fl. 25.000 in de associatie Rahder en Meder, die jenever en ander gedistilleerde wateren stookte en verhandelde.

Daartoe hadden ze een distilleerderij aan de Noordvest gekocht van de gebroeders Hendrik en Adrianus Maas, die zelf het perceel in 1795 hadden verworven van Bartholomeus van Pelt. Meder verzorgde de boekhouding thuis aan de Keizersgracht. Wellicht dat dit laatste jaar (later) de inspiratie gaf om de distilleerderij '1795' als oprichtingsdatum mee te geven, maar het zou net zo goed het geboortjaar van Meder's oudste dochter kunnen zijn.

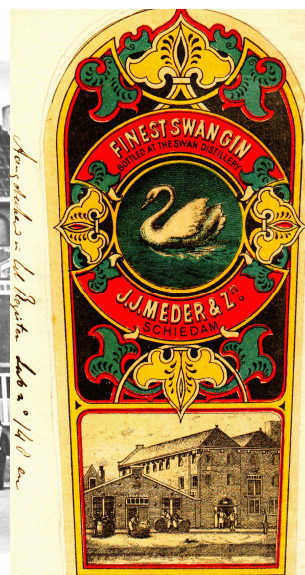
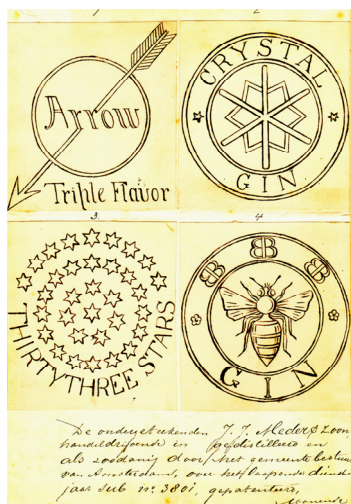
De samenwerking met Rahder hield stand tot 1824. Toen ging Johan Jacob Meder een compagnonschap aan met zijn zoon Johan Christiaan (1799) onder de naam J.J. Meder & Zoon. Meder werd distillateur of fijnstoker genoemd en dat betekende dat hij uit de moutwijn van de branders fijne distillaten maakte

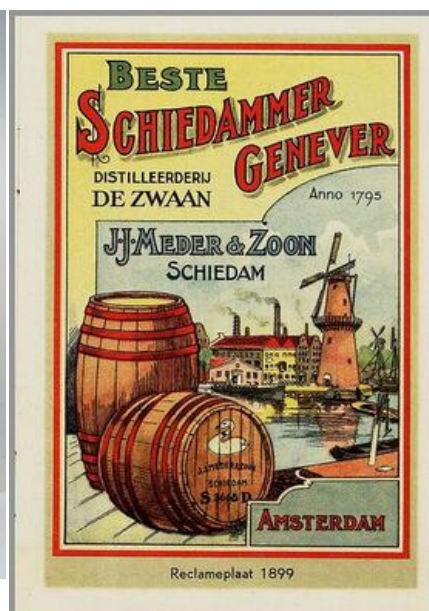
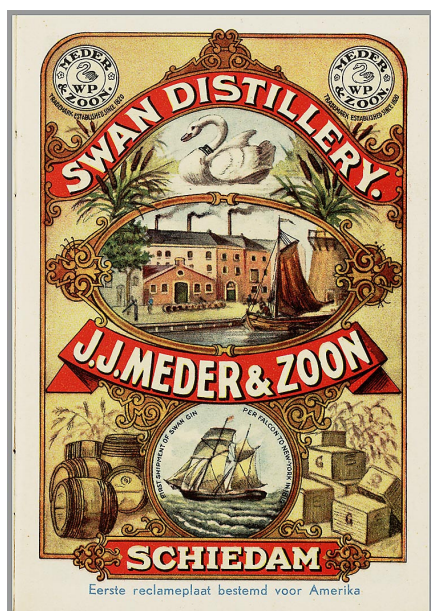
zoals jenever. De familie bleef in Amsterdam wonen, de productie vond plaats in Schiedam. Directeur daar was lange tijd J. van Wagendonk die in 1866 zijn 50-jarig jubileum vierde en zelfs nog bij Rahder en Meder had gewerkt.

Links: Het Order/Levering boek van goederen 1864-1885/1886 bevat een aantal etiketten waarvan één met aanwijzingen voor een te ontwerpen nieuw etiket.

Boven: Meder merken uit 1881 met de foto van de distilleerderij aan de Noordvest, waarop de tekening op het etiket rechts gebaseerd is evenals de voorstelling op de poster links onder.

Onder: Twee reclameplaten uit 1899. Links de eerste reclameplaat voor de Amerikaanse markt.

Merkenstrijd

van Meder tot 44.000 HL in 1882, twee decennia langzaam dalend tot 28.000 HL en vervolgens gelijk blijvend tot de Eerste Wereldoorlog.

De verladingen naar de VS betroffen allemaal jenever. Meder gebruikte daarvoor merken als Zwaan, Cristal Brand, Arrow, Old Holland en Star Gin. De bestemmingshaven was vooral New York, ook wel San Francisco, en de jenever werd vervoerd in kisten (met flessen), vaten en pijpen. Al die merken vereisten bescherming want de concurrentie was groot. En deze kwam vooral uit Schiedam. Rond 1881 voerde Meder een verbeterde strijd met Schade & Buysing over het gebruik van de zwaan. Tien jaar later boodte Herman

Jansen het merk met de twee zwemmende zwanen na, dezelfde distillateur die zich een eeuw later in Meders pand zou vestigen. J.J. Meder & Zoon liet haar merknamen en beeldmerken daarom ook registeren, zowel in Nederland als internationaal. Het zijn tevens de eerste duidelijke dateringen en afbeeldingen van de gebruikte zwanen en etiketten, die de decennia daarop nauwelijks zouden veranderen.

In die tijd bedroeg de jaarproductie 6883 hectoliter, gerekend naar een alcoholpercentage van 50%.

1975 HL daarvan ging naar het buitenland, het grootste deel naar de Verenigde Staten. Ter vergelijking: De Schiedamse branderijen/distilleerderijen voerden in 1866 gezamenlijk in totaal 37.000 HL uit. De decennia daarna steeg de productie

*Links: Kelderflessen 19e eeuw.
Rechts: Kelderfles begin 20e eeuw.*

Boven: Gevelsteen met zwaan, afkomstig van de vroegere distilleerderij. Rechts: Kelderfles, ca. 1870 met zegel en z. g. Blob-monding, verkregen door het terugstoten van de blaaspip.

Links: Kelderflessen met zegel, ca. 1900. De letters WP duiden op de vestigingsplaats Weesp. Meder zou de eerste distillateur geweest zijn die gebruik maakte van kelderflessen van blank glas.

Van links naar rechts: Oprichter J.J.Meder (1772-1798); J.C.Meder (1799-1843); W.F.Mercier (1863-1955); Onbekend.

Overnames

Ondertussen stond de familie Meder niet meer aan het roer van het bedrijf. Eind 19e eeuw verscheen W.F. Mercier (1863-1955) in beeld, wiens moeder Johanna H. Meder was. Deze verkocht, onder goedkeuring van de blijvende commanditaire vennoot Jeanne S. Meder, eind 1919 het bedrijf aan de Amsterdamse J.H. van Kempen die al lange tijd op het kantoor werkzaam was. Dat ging niet voor niks: de distilleerderij in Schiedam kostte fl. 33.000. Mercier kreeg fl. 17.000, het kapitaal dat hij in de zaak had en daarnaast levenslang jaarlijks fl. 16.000. Lucratief, want zo te zien werd Mercier 92! Daarnaast waren nog enige tijd G.C. Ansoul en K.F. Mau vennoten van van Kempen.

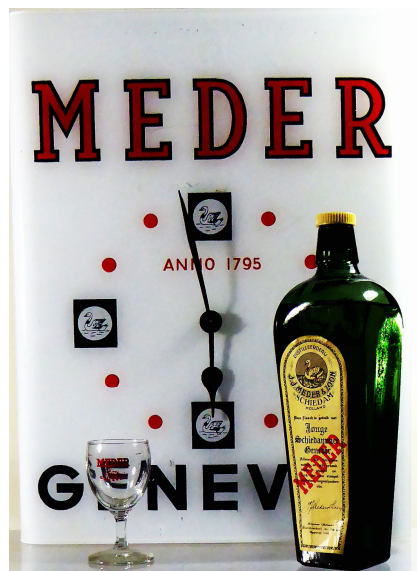
J.H. van Kempen stierf in 1950 waarop E.H. van Kempen het voor het zeggen kreeg. Het hoofdkantoor verhuisde dat jaar van Amsterdam naar de distilleerderij in Schiedam. Op dat moment stonden in het bedrijf vier grote distilleerketels die de 21 houten grondvaten onder de vloer konden vullen met wel 126.000 liter.

Van Kempen verkocht J.J. Meder & Zoon in 1969 uiteindelijk aan Coebergh, ofwel aan het gedistilleerdconcern van Heineken. De omzet van Meder bedroeg toen 819.000 liter met een omzetwaarde van fl. 1,3 mln.

Jonge jenever had een aandeel van 80% in de omzet en een groot deel werd op fust geleverd: 42% tegen het landelijke gemiddelde van 14%. De productie verdween uit Schiedam, Heineken concentreerde het distilleren van haar merken Hoppe, Hulstkamp, Coebergh en ook Meder in het Rotterdamse Hulstkampgebouw aan de Maaskade. Heineken ging in 1989 samenwerken met Lucas Bols die vijf jaar later haar gedistilleerdactiviteiten overnam.

Van Kempen was nog geen vijftig jaar maar een nieuwe baan was moeilijk te vinden. Samen met een andere ex-directeur begon hij in 1971 lunchservicebedrijf 't Vierspan. In plaats van jenever aan de man te brengen stond hij in Wassenaar met plezier dagelijks boterhammen te smeren om deze naar bedrijfskantines te brengen. En te Schiedam is in de voormalige panden aan de Noordvest nu Distilleerderij 'De Tweeling' van Herman Jansen gevestigd, vooral bekend van de Notaris jenever.

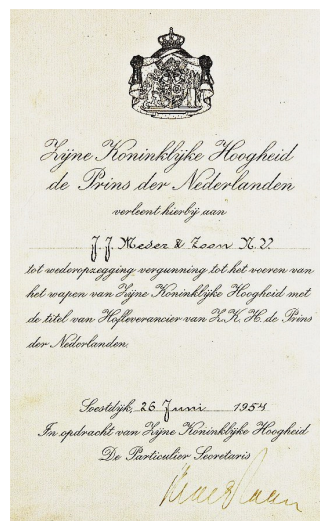

Een dorstige prins

Vanaf september 1944 was prins Bernhard een jaar lang bevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS), de bundeling van gewapende verzetsgroepen die het machtsvacuüm na de bevrijding opvulde. In juli was de mess van het hoofdkwartier in Paleis 't Loo gevestigd en er was een groot gebrek aan gedistilleerd voor de circa 70 officieren en langskomende gasten. Prins Bernhard schreef toen een brief aan onder meer

Meder & Zn te Schiedam met het vriendelijke verzoek 'de drankpositie van de mess voor de eerste toekomst' veilig te stellen.

Het is niet bekend of er flessen jenever zijn gestuurd. Wel werd Meder op 26 juni 1954 officieel hofleverancier van Prins Bernhard.

25 april 1903

Jeneverdieven.

Het is der politie te Schiedam in den vorigen nacht mogen gelukken 2 personen op heeterdaad te betrappen, die bezig waren jenever te ontvreemden uit de distilleerderij van de firma J. J. Meder & Zn. te Amsterdam, staande aan de Noordvest.

Ruim 80 liter hadden zij zich reeds toegeëigend, toen de politie hen overviel.

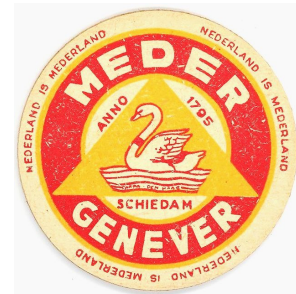
Onlangs werd in dezelfde distilleerderij ongeveer 250 liter jenever vermist, zonder dat men de daders wist op te sporen.

Diefstal

Vier mannen tussen de 32 en 37 jaar werden in 1927 opgepakt voor de diefstal van vier vaten jenever bij J.J. Meder & Zoon op de Schiedamse Noordvest met een waarde van fl. 2000. De vaten waren gemerkt met een witte zwaan en gebrand met de naam van het bedrijf. De knecht C. Kruithof had ze naar buiten gerold want een expediteur zou deze komen ophalen. Opeens waren ze echter op een vrachtwagen geladen en verdwenen. Volgens de lokale kranten werd in Schiedam wel meer jenever gesmokkeld die vervolgens terecht kwam bij Rotterdamse caféhouders.

Boven: Poster 1925-1930. Collectie Stedelijk Museum Schiedam;
Twee krantenberichten, 1903 en 1927;
Twee paneeltjes van gebrandschilderd glas. Collectie Cees van Wees, Amsterdam.

Bronnen: [Nationaal Jenevermuseum Schiedam](#): Dossier Meder, collectie Van Kempen en collectie Grashoff .
(Met dank aan Jan Kleyheeg en Gerard Sloos, vrijwillige medewerkers Depot, voor het bijeenbrengen van het aanwezige materiaal in het museum).

[Lucas Bols Erfgoed](#): Dossier Merkenregistratie Meder.

Websites: [Delpher](#) (Koninklijke Bibliotheek: kranten); [Gemeentearchief Schiedam](#) (kranten); [Stadsarchief Amsterdam](#) (Bevolkingsregister); [Centraal Bureau voor Genealogie](#) (familieadvertenties).

summary

In 2013, the family of the former owners of the J.J. Meder & Zoon Distillery bequeathed a collection of bottles, posters and other paraphernalia to the National Jenever Museum in the city of Schiedam that gratefully organized an exhibition about this, their latest acquisition.

In 1816, the Meder company had moved from Amsterdam to Schiedam, by then by far the most important distillers' city in the Netherlands with hundreds of distillers plus ancillary suppliers, such as vat makers, glass factories etc.

It occupied a group of buildings that had been acquired by its former owner in 1795: hence the company's claim of that year as the date of foundation. The buildings were handsomely located near one of the city's harbours and in the nearness of one of the huge grain mills that surrounded the city, a scenery that was very helpful in creating attractive posters and advertisements. Neither did the company miss the opportunity to make use of the alliteration between

its name and that of the country. 80% of the company's output consisted of jenever of which 42 % was delivered in casks against a nationwide average of 12%. Consequently the heritage in terms of bottles is not too impressive, although Meder is believed to have been the first distiller to use clear glass case bottles. What makes the bequest exceptional, though, are the hundreds of photographs that give an insight of the working conditions in the late 19th and early 20th century. In 1969, J.J. Meder & Zoon was taken over by the distillery department of the Heineken brewery, which in its turn, in 1994, was taken over by Lucas Bols. The brand disappeared from the market but on the occasion of the exhibition 'Nederland is Mederland' this slogan can be heard again in the city of Schiedam. (JS)

The grain mills of Schiedam

Twenty huge grain mills, the highest in the world, once crowned the city walls of Schiedam working day and night. In later years fifteen of them fell victim to fire and neglect and the remaining ones might have also disappeared but for the efforts of Reinier Scheeres, the city's former Mayor, who, in 1981, raised a fund for their preservation and even managed to have one of those giant mills rebuilt. In addition, in 2005, the Nolet Distillery built what became

Schiedam's, and at the same time the world's highest mill, although not a grain mill but a promotional reception room with a cinema added while the wings activate an electricity plant.

Samen verzamelen

Een lid stelt zich voor: Pieter Oostlander Interview door Coos van Deursen

Ik ben begin februari op bezoek geweest bij Hanneke en Pieter Oostlander in Utrecht. Slechts een uurtje rijden vanuit Vlaardingen. Ik had om tien uur afgesproken en het ritje verliep vlot. Bij Gouda verliet ik de A12 en kwamen links de groene weiden van het Hart van Holland achter de geluidschermen tevoorschijn. Boven de lage horizon tekenden zich schitterende wolkenformaties af. De zon scheen tussen de wolken door en toverde een heldere regenboog die fel afstak tegen de grijze wolken aan de andere kant van de weg; nieuwe regenbuien kondigden zich al aan. De felle rukwinden van de dagen ervoor waren intussen gekalmeerd en op de weg reed iedereen het vereiste gangetje van 100 km. Kennelijk waren de jakkeraars al aan het werk achter hun beeldschermen.

Bij Oude Rijn volgde ik de A2, de weg naar het centrum. Reed Utrecht binnen via de Croeselaan en kwam terecht in een totaal onbekende wereld. Lang geleden ging ik beroepshalve wel een paar keer per jaar naar de Jaarbeurs maar die tijd ligt al ver achter mij en sindsdien heeft het terrein en de omgeving een gedaanteverwisseling ondergaan. Na verloop van tijd kwam ik in het vertrouwde centrum terecht. De Dom en de omliggende grachten. Mijn TomTom gaf aan dat ik het einddoel min of meer had bereikt en ik zocht een parkeerplekje langs een van de grachten. Dat viel niet mee. Als ik een plekje ontdekte durfde ik er niet in te steken, bang als ik was over de rand te kukelen vanwege de gering manoeuvreerruimte. Gelukkig zag ik aan de andere kant van de gracht een flinke open plek en daar lukte het me. De parkeerzuil vroeg mijn kenteken en boekte € 10,50 van mijn creditcard waarna ik tot halfeen de auto daar met een gerust hart

kon achterlaten. Ik liep een flink eind terug naar het huis van Hanneke en Pieter en werd hartelijk ontvangen.

In de woonkeuken op de begane grond stond de koffie met de kruidkoek al klaar en we kwamen al snel op dreef.

Ik had gezien dat Pieter als lid nummer 39 in onze ledenadministratie voorkomt.

Een lid van het eerste uur zagezegd?

Ja, dat klopt wel. Ik werd in 1980 lid. Het was nog maar een klein clubje; de vereniging is opgericht in 1979 en ik kwam er toevallig achter dat fe bestond! Ik verzamelde al en mijn belangstelling ging uit naar gebruiks aardewerk en naar gebruiksglas uit de 19^e eeuw. Op een rommelmarkt kwam in gesprek met iemand die mij vertelde dat er voor verzamelaars van oude flessen een vereniging was opgericht: 'de Oude Flesch'. Ik werd er lid van. Ik kan me nog goed herinneren dat ons eerste gezamenlijke uitstapje naar Willemstad was. We hebben nooit een auto gehad, reisden met het openbaar vervoer en voor dit uitstapje haalde Peter Vermeulen mij op in Den Bosch.

Je had dus in die tijd ervoor al aardig wat verzameld?

“Ja. Het is eigenlijk begonnen in 1976-1977. We hadden een boekje in handen gekregen over Victoriaans gebruiksglas, potten en flesjes. Daarin stond ook een advertentie van een winkeltje in Southampton met een uitgebreide 'bottles collection'. We gingen er met de trein uit Londen naar toe en na een lange rit en eindeloos zoeken kwamen wij bij het winkeltje aan dat net gesloten bleek. Gelukkig wist iemand de eigenaar te bereiken en toen deze hoorde dat wij helemaal uit Holland waren gekomen om zijn winkel te bezoeken kwam hij speciaal terug, deed de winkel weer open en gaf onze alle tijd om rond te snuffelen. We deden goede zaken en keerden met de laatste trein naar Londen terug met een paar dozen vol glaswerk waaronder veel knikkerflesjes en inktpotjes. Gelukkig hadden we er een factuur bij ontvangen want toen we door de douane gingen werd een en ander onderzocht en konden we aantonen dat we dit legaal 'exporteerden'. Die inktpotjes heb ik later allemaal verkocht. Ruimtegebrek!

Als kind had ik al interesse in archeologie. In Boxmeer waar ik heb gewoond zochten wij, toen ik op de Middelbare School zat, in de achtergebleven putten van zand- en grindafravingen naar fossielen en archeologische artefacten.

Hoe was dat, je bent geboren in Boxmeer?

Ja, als middelste in een gezin van 3 kinderen. Twee jongens en een meisje. Mijn vader was tuinder. Zo een als 'knielen op bed violen' maar dan van een andere geloofsrichting. Geen stabiel bestaan. Er werd gekweekt op koude grond in kassen die met glas werden afgedekt. Een misoogst lag altijd op de loer. Als het droge zomers waren groeide er nagenoeg niets. Niet direct een beroep om ook voor te kiezen. Ik ben op 5 juli 1944 in Boxmeer aan de Maas geboren.

op. Later zijn we getrouwd en betrokken we dit huis. We kregen hier drie jongens en zijn nu de grootouders van 5 kleinkinderen: 4 meisjes en 1 jongen.

Aan het einde van mijn studie Rechten volgde de verplichte stageperiode, nodig i.v.m. mijn afstudeeropdracht. Ik vond een plaats bij de Kinderbescherming in Zeist. Het was uitermate boeiend werk: moeilijk opvoedbare kinderen te begeleiden op weg naar een stabiel bestaan. Men vroeg me, na de stagemaanden, in vaste dienst te komen en dat deed ik. Hanneke en ik waren dus al getrouwd, hadden al een kleintje en het hele inkomen bestond uit een studiebeurs. De vaste aanstelling betekende een aantrekkelijk salaris, we namen het aanbod dus met beide handen aan.

Het was geen baan van 9 tot 5, het eiste je volledig op. Ook door z.g. wisseldiensten waarbij je dan 's-avonds, dan weer 's-nachts of overdag je werk verrichtte. Ik hield het een jaar of 6 vol. Maar de avond- en nachtdiensten plus het feit dat je altijd bereikbaar moest zijn voor het geval er zich met een van de jongeren incidenten voordeden werd op den duur te bezwaarlijk'.

Hanneke: *Hij had nauwelijks tijd en aandacht voor onze eigen kinderen.*

Pieter: Ja maar dankzij die onregelmatige werkuren en het vele overwerk had ik toch ook veel extra vrije dagen. Ik ging regelmatig op de fiets naar de wijk Lunetten, hier niet ver vandaan, ook vaak samen met Piet Smit (oud lid van DOF). In de periode van 1880 tot 1930 was die polder gebruikt als stortplaats voor de bagger afkomstig uit de stadsgrachten van Utrecht. De polder werd nu ingericht voor woningbouw en de laag zand die over de bagger was afgedekt werd verwijderd. Een ideale plek om opgravingen te doen.

Ons hele dorp is aan het eind van de tweede wereldoorlog geëvacueerd omdat het voor de Duitse verdediging van strategisch belang was en door de geallieerden hevig werd bestookt en wij kwamen in Eersel terecht waar wij bij families werden ondergebracht.

Na de Lagere School volgde de H.B.S. en in mei 1961 deed ik indexamen. In die tijd werkte een vriend van mijn broer bij de Heidemaatschappij dat bezig was met de z.g. ruilverkaveling. Daarvoor werden nieuwe wegen aangelegd, waarbij op sommige plaatsen de bovenlaag van de oorspronkelijke akkers werd afgegraven. In dat voor ons opgelegde materiaal zochten we dan naar vuurstenen werktuigen, pijlpunten en brachten dat dan naar de Heemkundige Vereniging van Boxmeer die dat soms weer doorstuurde naar Amersfoort, de R.O.B. (Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek) voor registratie.

Na de HBS had nog geen vastomlijnde plannen voor de toekomst. De dienstplicht wachtte ook nog op me. Ik besloot daarom eerst maar te gaan werken op een kantoor. Dat was bij het Pluimvee- en Veevoederbedrijf Hendrickx. Na een jaar of 3 ging ik in militaire dienst bij de Infanterie. De sectie mortieren: van die zware granaten die je (voorzichtig!) in het afvuurmechanisme moest leggen.

Toen ik uit dienst kwam besloot ik in Utrecht te gaan studeren. Het vak psychologie trok me aan. Maar dat beviel me toch niet en na een jaar ben ik overstapt naar de studie rechten. Tussendoor, in 1969, heb ik een aantal maanden in Deventer gewerkt bij uitgeverij Kluwer. Ik was door mijn geld heen en had dringend wat extra financiën nodig. Daar ontmoette ik Hanneke, zij werkte als onderwijzeres. Na een paar maandjes nam ik de studie weer

We vonden er van alles en nog wat: inktpotjes van glas, stenen mosterdpotjes (met inscriptie: W. van Haagen), gawe flessen, strijkstenen, medicijnflesjes en zelfs poppenkoppen van porselein. Heel veel dat vroeger in de grachten was gegooid kwam weer boven 'aarde'. Later gingen ook andere leden van onze vereniging met ons mee zoals Klaas Prins uit Linschoten voor wie Lunetten niet ver weg was. En ook wel met anderen.

Pieter: Maar goed, ik solliciteerde op de functie van Gerechtssecretaris bij de Griffie van de Rechtbank in Utrecht. Werd er aangenomen en in die nieuwe baan hield ik me later voornamelijk bezig met dossiers over Arbeidsrecht.

Wat is het werk van zo'n secretaris?

Hij ondersteunt de werkzaamheden van de rechter.

Hanneke gaat intussen even een boodschap doen en Pieter schenkt me nog eens koffie in. Het was me opgevallen dat in de woonkeuken waar we zaten weinig van al die vondsten te zien was. Er hingen foto's van de kinderen en kleinkinderen en ik kon me wel voorstellen dat deze ruimte geen veilige plek vormt om kwetsbare objecten op te slaan. Ik vroeg Pieter daarom waar ik wat van die verzamelingen kon zien. Pieter ging me voor, de trap op naar boven. Op de eerste verdieping kwamen we uit in een prachtige kamer met vanuit 3 kanten mooi invallend licht. Pieter en Hanneke wonen kennelijk in een hoekhuis. En zoals ik al meer heb gezien ook hier waren voor sommige van de vensters plankjes aangebracht waarop de flessen tegen een matglas achterwand opgesteld stonden. De ramen aan de voor- en achterzijde bieden uitzicht over de oude binnenstad van Utrecht. En daar staat alles! Rijen flessen soort bij soort. Rijen grapefruit kruijkes van aardewerk met de namen van lokale bedrijfjes. Stenen, handgedraaide jeneverkruiken. Ansjovis- zuurkool en mosterdpotten.

Er staan een paar kelderflessen van Meder Schiedam compleet met zegel. Ik vertel hem dat in het Jenevermuseum binnenkort een tentoonstelling komt over deze distilleerderij en deze Schiedamse familie. Maak van de flessen even een foto.

De naam van een andere fles, uitgevoerd in een dik en zwaar blank glas, voorzien van een opvallend diepe ziel en scherp pontiel is voor hem een vraagteken. Ook die staat op de foto en wellicht weet u als lezer hoe we dit type fles moeten noemen. Calvados? Als extra aanduiding: er zit opvallend laag een rand langs de hals. En drie Calvados flessen. Eén van laat 17e eeuw een van rond 1750 en van 1800-1820.

Op een plank staan 3 fraaie groene klokmodellen. "Dat zijn glazen tuinklokken, ze dateren uit 1780-1790 laat 18e eeuw.

Helderblauwe spuitwaterflesjes. En het Utrechtse aardewerk: de exemplaren van verschillende ateliers; overzichtelijk gegroepeerd in en op kastjes.

Mijn gastheer pakt hier en daar een fles van de plank en geeft toelichting.

De grootste kocht ik indertijd bij een antiquair, hier op de Veemarkthallen. Ik betaalde er fl. 70.- voor, het was mijn eerste. In dat kleine flesje dat ervoor staat bewaarde men snuiftabak. En dat aardewerk met die kenmerkende oranje-blauwe strepen werd gemaakt bij De Vier Paddenstoelen in Utrecht. Dat andere aardewerk is van 't Bolwerk' ook uit Utrecht”.

Op de schoorsteenmantel zie ik nog Jugendstil aardewerk. “Dat komt van Mobach en dateert tussen 1900 en 1910”.

En in een hoekkastje, op zichzelf al een leuk object, zie ik nog meer aardewerk dat door Westraven is gemaakt.

Er staan ook een paar Pastoe kastjes met de bekende rol(gordijn)deurtjes. Ik ken ze vanuit de tijd dat de kantoren nog ingericht waren met eikenhouten bureaus en meubilair. Pieter laat zo'n deurtje zakken en trekt een laadje naar zich toe. Ik ontwaar een mozaïek aan kleurtjes. Het zijn allemaal kleine, platte doosjes met daarin grammofoonnaalden.

(Mooi woord voor scrabbelaars 'grammofoonnaaldendoosjesverzamel ing' kunt u veel punten mee halen, vooral als u het een beetje gunstig weet neer te leggen). Er is een schitterend boek waarin alle ooit op de markt gebrachte doosjes staan afgebeeld. Pieter laat het me even zien.

Het wordt intussen tijd om weer naar huis te gaan. Het vriendelijke aanbod om te blijven lunchen moet ik helaas afslaan omdat de parkeermeter om halfeen afloopt.

We gaan weer naar beneden. In de hal staan in Hanneke's hoekje een paar stenen vazen van een warmrode kleisoort. 'Die komen uit Frankrijk', zegt ze 'uit de streek Puissay. Ik hou van die kleur. Dat soort aardewerk vind je alleen in die streek'. Het is duidelijk: verzamelen is niet alleen de hobby van Pieter maar zeker ook die van Hanneke.

Ik neem afscheid en bedank voor het aardige gesprek. Pieter loopt nog even met mij mee naar mijn auto. We zeggen elkaar gedag en klokslag halfeen rijd ik weg.

Peter Zwaal :

Achille De Cock,

apotheker, tafelwaterfabrikant en flessenimporteur uit Oostende

In 2011 gaf ik het Likeur & Fris Museum in Hilvarenbeek een kogelflesje in bruikleen dat lang geleden door een Zeeuws-Vlaamse tante van mij op een Oost-Vlaamse brocantemarkt was aangeschaft.(1) Met de sluiting van genoemd museum is dat kogelflesje plotsklaps weer terug in mijn bezit. Het is bijzonder, niet zozeer vanwege die lieve tante, maar omdat het van alles duidelijk maakt over de levendige mineraalwaterhandel en frisdrankenindustrie in de Belgische badplaats Oostende in het laatste decennium van de negentiende en het eerste kwart van de twintigste eeuw.

Het flesje heeft drie opschriften in glasreliëf. Het meest opvallende luidt:

E. VAN PEENE / SELZAETE en bevindt zich op de romp rond een afbeelding van een kraaiende haan. Op de hiel staat: USINES ACH De COCK & Cie / OSTENDE. De bodem vermeldt: AGENTS DE THOMAS BARRON & Co alsmede het nummer 3338. Er is weinig inzicht voor nodig om te begrijpen dat E. Van Peene (Zelzate) het kogelflesje gebruikt heeft voor de botteling van limonadegazeuse; en hij het heeft betrokken van Usines Ach. De Cock & Cie.

(Oostende) die agent was van Thomas Barron & Co. Waarschijnlijk is het nummer 3338 een model- of bestelnummer. Aan de hand daarvan konden flessen bij Thomas Barron & Co. worden nabesteld zonder dat uitvoerig overleg nodig was.

De flessenfabriek van Thomas Barron & Co. bevond zich in Mexborough in het graafschap South Yorkshire. Over deze Engelse glasblazerij en zijn naamgever Thomas Barron (1812-1887) is reeds het nodige geschreven door een historicus uit Mexborough.(2)

Aanvankelijk bestond bij mij het vermoeden dat de decoratie van de kraaiende haan een verwijzing was naar de naam Ach. De Cock. Dat vermoeden bleek onjuist. Het Museum voor Industriële Architectuur en Textiel (MIAT) te Gent en het Gemeentelijk Museum te Melle bezitten namelijk eveneens kogelflesjes die zijn voorzien van het hielopschrift USINES ACH De COCK & Cie / OSTENDE. De kogelflesjes uit het MIAT zijn voorzien van de volgende rompsopschriften en decoraties:

Personeel van de glasfabriek 'The Phoenix'- Thomas Barron & Co. begin 1900.

FR. VERMEEREN-DE MULDER / LEDEBERG met decoratie van een paard; AUGUST MOENS / OOST-EEKLOO en CAMIEL MOENS / OOST-EEKLOO, beide met een klauwende leeuw; VICTOR RENARD / GENDBRUGGE met decoratie van een vos.

Het kogelflesje uit het Gemeentelijk Museum Melle heeft het rompopschrift: PIERRE LABYN / MELLE met decoratie van een stralende zon.

Ze zijn allen gemaakt in de flessenfabriek van Thomas Barron & Co. uit halfwit (zeegroen) glas. Ook de afmetingen stemmen overeen: 20 à 21 centimeter hoog, met een diameter van 5,5 à 6 centimeter en een inhoud van 6.5 à 7 fluid ounces (ongeveer 18.5 à 20 centiliter).

Van links naar rechts: kogelflesje Fr. Vermeeren-De Mulder met afbeelding van een paard; Camiel Moens met afbeelding Vlaamse Leeuw en Victor Renard met afbeelding van een vos. Collectie MIAT, Gent.

Kennelijk varieerden de decoraties op de flessen per limonadegazeusefabrikant.⁽³⁾ August Moens (1862-1922) en zijn zoon Camille Moens (1886-1955) uit Oosteklo kozen voor een (Vlaamse) leeuw.⁽⁴⁾ Fr. Vermeeren uit Ledeberg wilde liever kogelflesjes met een paard en Petrus Labyn (1866-1948) uit Melle koos voor een zonnetje.⁽⁵⁾ Dat Victor Renard uit Gentbrugge zijn kogelflesjes liet decoreren met de afbeelding van een vos was gezien zijn achternaam alleszins begrijpelijk. Waarom Edgar Van Peene uit Zelzate zijn flesjes liet decoreren met een kraaiende haan zal wel altijd een raadsel blijven – maar zoveel is zeker dat die kraaiende haan niets van doen had met Ach. De Cock.

De vraag die zich vervolgens aan mij opdrong was welke rol Ach. De Cock precies vervulde. Als het bedrijf van Ach. De Cock fungeerde als agentschap van Thomas Barron & Co was het dus actief als importeur van kogelflesjes. Maar waarom noemde het bedrijf zichzelf dan een fabriek

(Usines)? En als er geen kogelflesjes (of op zijn Oost-Vlaams: saffarkes ⁽⁶⁾) in deze fabriek werden vervaardigd, wat dan eigenlijk wel? En importeerde De Cock alleen kogelflesjes of handelde hij ook nog in andere soorten verpakkingsglas? Een digitale speurtocht door nieuws- en advertentiebladen uit Oostende moest uitkomst brengen.⁽⁷⁾

Oostendse apothekers en de handel in mineraalwater

PHARMACIE CENTRALE
Ostende, 12, Rue des Sœurs Blanches, 12, Ostende
(à côté de la Poste)
A. DECOCK, pharmacien
*élève de la pharmacie (Zür Goldenen Krone) Vienne.
Deutsche apotheke. English chemist. Allopathie. Homoeo-
pathie. Dosimétrie. Eaux minérales et Gazeuses Spécialités
belges et étrangères. Articles de chirurgie, analyses chi-
miques, etc.*

in de Wittenonnenstraat. Deze *Pharmacie Centrale* bevond zich vlak bij het postkantoor in het centrum van de stad. In de apotheek werden allerhande poeders, pillen, pastilles, balsems en zalfjes verkocht, alsmede verbandmiddelen en reukwaters. Ook waren er diergeneesmiddelen verkrijgbaar. Verder verkocht De Cock, net als alle andere plaatselijke apothekers, mineraalwaters en limonadegazeuses.⁽⁸⁾

Hoewel mineraalwaters aan het eind van de negentiende eeuw steeds minder werden beschouwd als geneesmiddel en steeds meer de rol van neutrale dorstlessers gingen vervullen, bleven grote groepen

De uit een middenstandsgesin afkomstige Achille Norbert Cornelis De Cock (1864-1932) behaalde in juni 1886 te Gent het apothekersdiploma. In het kader van zijn studie had Achille De Cock buitenlandse praktijkervaring opgedaan in Wenen. In augustus 1886 opende hij in zijn geboortestad Oostende een apotheek

SAISON D'OSTENDE

SEULE LISTE OFFICIELLE DES ÉTRANGERS

ABONNEMENTS: La Saison . . . Fr. 5.00 — En Moins . . . Fr. 3.50 En Remise: 15 centimes. HORS VILLE LE PORT EN SUB.	ADMINISTRATION ET RÉDACTION: RUE DE LA CHAPELLE, 105, OSTENDE JULES DAVELUY, Éditeur-Propriétaire.	ANNONCES: 50 Centimes la ligne. — Forfait pour les annonces Périodiques. LE JOURNAL EST DÉPOSÉ.
--	--	--

verkrijgbaar waren had echter niet alleen van doen met de medicinale vraag uit toeristische hoek. Omdat het water dat in Oostende uit de kraan kwam alleen geschikt was om de ramen te zemen, de was te doen en het toilet door te spoelen was de Oostendse bevolking voor haar drinkwaterbehoefte sterk aangewezen op gebotteld mineraalwater. Pas in 1923 (!) zou in Oostende het eerste drinkwater uit de kraan stromen. Dit water was afkomstig uit het brongebied Bocq-Hoyaux (bij Modave in de provincie Luik) en werd daarom ook wel 'Bocqwater' genoemd.(10)

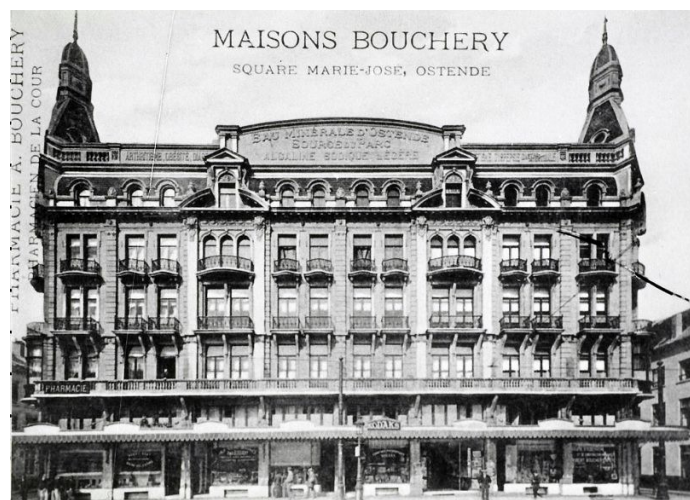
Marktleider Albert Bouchery

De handel in gebotteld mineraalwater te Oostende werd decennialang gedomineerd door een collega van Achille De Cock. Deze Albertus Emilius Julianus Bouchery (1858-1941) was onder meer eigenaar van de *Pharmacie Anglaise*. Deze apotheek was aanvankelijk gevestigd in de Kaaistraat, verhuisde in 1898 naar de Weststraat en vond uiteindelijk in 1911 onderdak in een statig appartementengebouw aan het Marie-Joséplein dat Bouchery zelf had laten bouwen.(11) De *Pharmacie Anglaise* van Bouchery importeerde mineraalwaters uit Frankrijk (Vichy, Contrexéville, Badoit, Vals, Vittel, Evian), Duitsland (Rhens, Selters, Gerolstein, Roisdorf), Luxemburg (Mondorf) en Oostenrijk-Hongarije (Mattoni's Giesshübler uit Karlsbad, Apenta uit Boedapest). Het bedrijf bezat diverse pakhuizen in Oostende waar de mineraalwaters werden opgeslagen en – voor zover ze niet reeds gebotteld waren – tevens op fles werden gebracht. Bouchery verkocht de mineraalwaters niet alleen *en détail* in zijn eigen apotheek maar ook *en gros* aan horecazaken in Oostende. Vermoedelijk had hij ook veel afnemers buiten Oostende. Voor de Belgische mineraalwaterproducent Spontin trad Albert Bouchery op als groothandelaar-distributeur voor Oostende en omstreken.

Toen de Brusselse hofarts en hoogleraar Jules Félix (1839-1912) in 1905 de mogelijkheden tot exploitatie begon te onderzoeken van een oude artesische put in het Oostendse Leopoldpark, reageerde Bouchery in eerste instantie sterk afwijzend. Het water uit de put in het Leopoldpark was volgens Bouchery brak en ondrinkbaar.(12) Duidelijk was echter dat Bouchery in de exploitatie van deze put een bedreiging zag voor zijn florerende mineraalwaterhandel. Nadat gebleken was dat Félix vooral uit was op de stichting van een thermale badinrichting in Oostende, steunde Bouchery diens plannen en verwierf hij zelfs de bottel- en verkooprechten voor het *eau minérale d'Ostende source du parc*.(13) Van de plannen tot bouw van een thermale badinrichting in het Leopoldpark is overigens nooit wat terecht gekomen. Uiteindelijk kreeg Oostende wel zijn prestigieuze Palais des Thermes (1933) maar dat lag op een

Het winkelpand uit 1911 met daarin de Pharmacie Anglaise. Op de geveltop reclame voor het plaatselijk mineraalwater uit de bron in het Leopoldpark.

Onder: Albert Bouchery (1858-1941).

heel andere plek en was bij opening feitelijk reeds achterhaald omdat de medische wetenschap de thermale badinrichtingen en het mineraalwaterkuren overbodig maakte.

Uiteraard was de handel in limonadegazeuses veel seizoensgebondener dan die in gebotteld mineraalwater. De productie daarvan was voor een belangrijk deel in handen van enkele gespecialiseerde fabrikantjes. Omdat het kraanwater onbetrouwbaar was moest het worden gefilterd en bewerkt alvorens het verder kon worden gebruikt. Behalve plaatselijke limonadegazeuses waren in Oostende ook producten van buitenlandse makelij verkrijgbaar. Oostende bezat uitstekende scheepvaartverbindingen met Groot-Brittannië waardoor er in de zomermaanden veel Engelse badgasten verbleven. Diezelfde scheepvaartverbindingen maakten het mogelijk dat limonadegazeuses uit Portsmouth (van Mumby & Co. Ltd) en Londen (van J. Schweppe & Co. Ltd) tegen betrekkelijk lage kosten konden worden aangevoerd. Engelse badgasten in Oostende konden daardoor al rond 1895 genieten van typisch Engelse frisdranken als tonic en ginger ale.

Achille De Cock in de tegenaanval

Bij de dominante positie van zijn collega Albert Bouchery op de plaatselijke markt voor gebottelde waters heeft Achille De Cock zich jarenlang neergelegd. In 1904 zette hij echter de tegenaanval in. In dat jaar nam De Cock het limonadegazeuse- en spuitwaterfabriekje over van Victor Van Isacker (1861-1932) in de Hendrik Serruyslaan. Deze deed zijn fabriekje van de hand omdat hij emigreerde naar de Verenigde Staten. De Cock herdoopte het bedrijf in Usines Ach. De Cock & Cie. en voerde de productie van alcoholvrije dranken snel op. In 1905 bracht hij een gebotteld tafelwater op de markt onder de poëtische benaming *La Rosée* [= de dauw]. Aan dit 'natuurlijke tafelwater' lagen echter allesbehalve dauwdruppels ten grondslag. Wat De Cock in feite deed was het Oostendse kraanwater filteren, steriliseren en impregneren met koolzuurgas. Voor een liter fles *La Rosée* moesten 25 centimes worden neergeteld. Een koolzuurvrije variant van het tafelwater was ook verkrijgbaar in grote mandflessen (*bonbonnes*) tegen een prijs van 20 centimes per liter.

Pharmacie Centrale ACH. DE COCK

ENGLISH CHEMIST Téléphone 39 DEUTSCHE APOTHEKE

18, Rue des Sœurs-Blanches, 18, en face de la Justice de Paix

===== OSTENDE =====

Spécialités — Eaux Minérales — Eaux Gazeuses — Accessoires

Eau idéale LA ROSÉE stérilisée

LA MEILLEURE EAU DE TABLE NATURELLE

Stérilisée, Cristalline, Gazeuse ou non Gazeuse

mélangée avec le vin, qu'elle ne décompose pas, est une boisson excellente, très légère, digestive, stimulant l'appétit. Souveraine pour l'estomac.

EN BOUTEILLES ET EN BONBONNES

Pharmacie et Usines: ACH. DE COCK et Cie, Ostende

—>>> TÉLÉPHONES 39 & 151 <<<—

Pharmacie Centrale ACH. DE COCK

ENGLISH CHEMIST Téléphone 151 DEUTSCHE APOTHEKE

18, Rue des Sœurs-Blanches, 18, - en face de la Justice de Paix - OSTENDE

Spécialités — Eaux Minérales — Eaux Gazeuses — Accessoires

Pharmacie et Usines: ACH. DE COCK & Cie, Ostende

Eau idéale LA ROSÉE stérilisée la meilleure Eau de Table Naturelle

Stérilisée, Cristalline, Gazeuse ou non Gazeuse

mélangée avec le vin, qu'elle ne décompose pas, est une boisson excellente, très légère, digestive, stimulant l'appétit.

Souveraine pour l'estomac

EN BOUTEILLES ET EN BONBONNES

USINES ET PHARMACIE ACHILLE DE COCK

Pharmacie: 18, Rue Sœurs-Blanches, Téléphone 39. — Usines: 52, Rue Archiducosse, Téléphone 161

- Dépôt Général de toutes les Eaux Minérales -

de provenance directes des Sources

Fabrique D'EAUX GAZEUSES, Siphons - Limonades, Sodas

Eau de Source "IDÉAL" Stérilisée en bouteilles et bonbonnes

Concessionnaire pour le Littoral:

Eau de Spa — Kalserberunnen — Borcette Sprudel — Orangette — Oldres

GROS ET DÉTAIL. — Expédition sur tout le Littoral.

Het tafelwater *La Rosée* vormde een goedkoop alternatief voor de gebottelde mineraalwaters van zijn concurrent Albert Bouchery. Een liter gebotteld mineraalwater kostte al snel 35 centimes. In 1906 opende De Cock een nieuwe, modernere en grotere fabriek in de Aartshertoginnesstraat. Het tafelwater *La Rosée* werd al spoedig gevolgd door een product dat als 'bronwater' werd aangeprezen. Dit *Eau Idéale* was echter afkomstig uit enkele plaatselijke citernes waarin regenwater werd opgevangen. Met de eigenaren van deze citernes had De Cock exclusieve afnamecontracten afgesloten. Ook dit regenwater werd in de fabriek van De Cock gefilterd, gesteriliseerd en gebotteld. Tot aan de komst van het zogenaamde Bocqwater in 1923 waren *La Rosée* en *Eau Idéale* vermoedelijk de meest betaalbare gebottelde waters waarmee men in Oostende zijn dorst kon lessen.

Met zijn betaalbare waters wist De Cock in Oostende een brede kring van afnemers te verwerven. Om zijn apothekersachtergrond niet te verloochenen en zijn assortiment te verbreden met hoogwaardiger producten, trad De Cock vanaf 1906 ook op als groothandelaar-importeur-distributeur van bekende mineraalwaters als Spa, Kaiserbrunnen (Aken) en Borcette Sprüdel (Burtscheid bij Aken). Albert Bouchery moest het agentschap van Spontin vanaf 1908 delen met De Cock. Vanaf 1910 was De Cock tevens importeur en distributeur van de Schweppes-frisdanken. De groothandel in mineraalwaters en frisdranken bracht De Cock in contact met tal van kleine drankendistributeurs en –fabrikanten in plaatsen langs de Belgische kust en in het Vlaamse achterland. Vermoedelijk heeft dat er mede toe geleid dat hij ook actief werd in de flessenimport. De directe aanleiding lijkt echter te zijn gelegen in een prijsstijging van 10% die de gezamenlijke Waalse glasblazerijen in 1906 doorvoerden. Veel grootafnemers van flessen waren woedend over deze exorbitante prijsverhoging.⁽¹⁴⁾ Naast de diverse kogelflesjes met het hielopschrift Usines Ach. De Cock & Cie. is een blauwe spuitwatersifon bekend (Collectie Heemkundig Museum Reuzenhuis in Borgerhout) met in de tinnen stop behalve de naam van de spuitwaterfabrikant (H.J. Caethoven Frères / Borgerhout, Anvers) ook de naam van Usines Ach. De Cock & Cie.

De Cock trekt zich terug

Tot in de jaren twintig heeft De Cock waarschijnlijk een zeer goede boterham verdient aan de productie van en handel in gebottelde waters en frisdranken. De handel in kogelflesjes en spuitwatersifons is vermoedelijk een aantrekkelijke nevenactiviteit geweest. In de wetenschap dat met de komst van het Bocqwater zijn omzet ongetwijfeld flink zou krimpen, verkocht De Cock zijn fabriek en drankenhandel in 1922 aan de Compagnie Générales des Eaux Minérales et Gazeuses S.A. (Brussel), producent van het mineraalwater Spontin.¹ Net als vóór 1904 beperkte De Cock zich beroepshalve weer tot zijn apotheek.

Toen hij, ongehuwd gebleven, in november 1932 op 68-jarige leeftijd overleed, was dat voor de plaatselijke kranten en weekbladen aanleiding om daar uitgebreid bij stil te staan. De begrafenis van De Cock werd bijgewoond door vele hoogwaardigheidsbekleders, vrienden en zakelijke relaties.

1) Vermoedelijk op de zogenaamde saffarkensmarkt in Wachtebeke, die sinds 1978 elk jaar in de tweede week van augustus wordt gehouden wordt en waarbij een symbolische rol voor kogelflesjes is weggelegd.

2) J.R. Ashby, *Barron's Glassworks : Mr. Thomas Barron and his involvement in the glassworks of South Yorkshire* [www.joseflocke.co.uk/heritage/glass.htm]

3) Gerda Verheke, Het minerale water, spuitwater, limonades, *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur* 9 (1991) 2 (34) p.3-33; Guido Deseyn, Bronwater- en limonadebedrijven in Oost-Vlaanderen, *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur* 9 (1991) 2 (34) p.41-47

4) Een Oosteekloos saffarken in Amerika, *Oosteeklo Vandaag*, juni 2003 [www.oosteeklo.com/index.php?m=historiek&f=saffarken]

5) Christine Bruyneel, De kogel in de fles ook te Melle, *De Gonde* 21 (1993) 4 p.13-19; Jan Olsen, Enige achtergrondgegevens m.b.t. Petrus Labyn, *De Gonde* 21 (1993) 4 p.20-21

6) Het woord saffarke zou een verbastering zijn van de achternaam van Eduardus Andreas Chaffart (1823-1880), een Oostendenaar die werkzaam was bij het loodswezen in Vlissingen. Chaffarts weduwe Henrica Josephina Block (1840-1902) begon in 1880 in Ledeberg samen met enkele van haar kinderen een "fabriek van metaalvrije minerale wateren en andere mousserende dranken". Deze fabriek werd in 1894 verplaatst naar Gent. Johan Taeldeman, Bomboare : Nevelse dialectwoorden en uitdrukkingen, *Berichtenblad van de heemkundige kring Het Land van Nevele* 3 (1972) 4 (december) p.249-251; Maurits Van Wesemael, Uit de geschiedenis van het saffarke of kogelflesje, *Oostvlaamse Zanten* 48 (1973) p.122-135 en *Jaarboek van de Waregemse geschied- en heemkundige kring De Vierschaar* 13 (1979) p.49-64

7) Deze frans- en nederlandstalige nieuws- en advertentiebladen zijn digitaal te raadplegen in de databank van Gescande Oostendse Documenten (GOD) op de website van openbare bibliotheek Kris Lambert [http://god.biboostende.be/].

8) Willy Maervoet, Biografische gegevens nopens Oostendse politici, *De Plate* 11 (1982) 12 (december) p.204

9) *Le Carillon* 8 (1903) 150 (17-18 octobre) p.6

10) Over de geschiedenis van de drinkwatervoorziening in Oostende is een 6-delige artikelenreeks geschreven door stadsgids Lucien Valcke, Van woaterhuus tot woatertorre, *Lange Nelle* 4 (1992) p.92-97, *Lange Nelle* 5 (1993) p.4-5, 60, 89-94 en 128-131, *Lange Nelle* 6 (1993) p.3-8

11) Bouchery was daarnaast oprichter (1895), uitgever en hoofdredacteur (tot 1923) van het plaatselijke nieuws- en advertentieblad *Le Carillon*. Jean-Marie Bekaert, Albert Bouchery (1858-1941), *De Plate* 23 (1994) 1 (januari) p.8-12

12) *Le Carillon* 11 (1906) 93 (20 juillet) p.1

13) *Le Carillon* 15 (1910) 4 (8-9 janvier) p.2-3; *L'Echo d'Ostende* 50 (1911) 59 (27 juillet) p.1; Rafaël Van Oye, Oostende's mineraalwater. In : *Handelingen van het XVe Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Congres*, 1911, p.62-68

14) Leon Maurice Crismer, *De merkwaardige geschiedenis van het water van Spa* (Spa Monopole, 1989) p.56. De verhoging van de flessenprijzen hield verband met de voortdurende arbeidsonrust in de Waalse glasblazerijen. Om werkstakingen te voorkomen moesten de lonen worden verhoogd.

Glazen Klokrentouwgeleiders

Dit artikel stond eerder in Der Glasfreund, februari '14 nr 50 en is met toestemming van auteur en redactie overgenomen. Dieser Artikel wurde zuvor veröffentlicht in Der Glasfreund, Februar 2014 Nr. 50 und ist übernommen worden mit freundlicher Genehmigung von Autor und Herausgeber.

Dieter Schaich

vertaling
Willem van Traa

Drie klokkentouwgeleiders uit de kloosterkerk Mehrerau, h. 11 – 12 cm

belangrijkste afzetgebieden waren Beieren en de Allgäu (Württemberg). Er is ook veel verkocht naar het oostelijke deel van Zwitserland tot in Zürich en Einsiedeln. Hoewel glashutten van de Allgäu veel van hun productie verkochten naar het nabij gelegen Vorarlberg in Oostenrijk (3), waren daar geen klokkentouwgeleiders bij. Christoph Grassmayr, 14^e generatie eigenaar van de gelijknamige Klokkengieterij in Innsbruck, bevestigt dat zij voor het gehele Oostenrijkse Rijk het monopolie van klokkentouwgeleiders hadden (4).

Een serie donkergroene klokkentouwgeleiders uit de kloosterkerk van Mehrerau bij Bregenz die qua vorm en kleur gelijk zijn aan die van Grassmayr, kunnen daaraan toegeschreven worden, omdat dat bedrijf een dependance had in Feldkich in Vorarlberg.

In het Glashistorisch Tijdschrift DE OUDE FLESCHE nr. 128 (2012) schreef ik over glazen klokkentouwgeleiders. Aan de hand van de boekhouding van de laatste glashut van de zuidoostelijke Allgäu in Schmidsfelden kan ik deze nu beter dateren dan toen mogelijk was (1). Op 14 april 1877 kocht koster Wiedemann voor de kerk in Wuchzenhofen bij Leutkirch “6 st. *grotere Klokkenringen*, 9 st. *kleine, contant betaald met 8 M(ark), 85 pfg*” (2). Tot dan worden in de sinds 1828 bijgehouden boekhouding geen ‘Klokkenringen’ vermeld. Gedurende de gehele tijd dat de hut in bedrijf was, wordt die benaming gebruikt, soms gebruikt men ‘Klokkenbus’. Vanaf 1899 verkocht Schmidsfelden meer dan 5.000 stuks. Afnemers waren klokkengieterijen, touwslagerijen, kerkelijke instellingen en uurwerk fabrieken. De

*Boven: Voorraadflessen uit Tirol, vermoedelijk Kramsach, zie Schaich, Baumgartner 2007, pag. 264, afb. 160
Links: Klokkentouwgeleider, collectie Reidel, Obergangkofen bij Landshut, lengte 49 cm.*

Wat plaats en tijd betreft, zou anders alleen de glashut in Kramsach (1626-1933) in aanmerking komen. De glasmasa en kleur zijn vergelijkbaar met die van de grote voorraadflessen uit Tirol. Een bijzonderheid is het bij Reidel afgebeelde, 49 cm grote, exemplaar (5) dat lijkt is op de geleiders uit Mehrerau.

Torenuurwerk Schneider-Schonach 1940, Neuenstadt am Kocher met 4 geleiders uit het klooster Mehrer

In een klokkenuurmakers werkplaats vond ik exemplaren die afkomstig waren uit onder meer het klooster van Mehrerau. Dat bedrijf onderhield uurwerken in de wijde omgeving vooral de Allgäu. Omdat er een lijst is van alle klanten van Schmidtsfelden, is het denkbaar dat de op enkele plaatsen nog overgebleven geleiders aan die glashut kunnen worden toegeschreven. Zo is het waarschijnlijk dat de geleiders in de basiliek op de Petersberg bij Altomünster (6) ook uit Schmidtsfelden kwamen, want op 23 november 1892 kocht de kerk in Altomünster “6 kleine en middelgrote Glockenseilbux” (7). Na sluiting van Schmidtsfelden in 1898 kocht op 9 juni 1899 Hauerz in Bad Wurzach 36 stuks. Op 9 juni 1899 kochten Georg Wolfart en A.J. Bachmair, klokkengieters in Lauingen en Erding, Oberbayern respectievelijk 20 en 40. Op 17 juni kocht Theodor Wolfahrt, klokkengieter in Kempten 110 stuks. Dat was waarschijnlijk de rest, want verder werden er tot 1904 geen geleiders meer verkocht (8). En in de overgebleven glasvoorraden van de hut, zijn geen geleiders bewaard gebleven.

Omdat er geen aanwijzingen zijn voor een productie in Schmidtsfelden vóór 1877, moeten de klokkentouwgeleiders wel rond die tijd ‘uitgevonden’ en in productie genomen zijn. Daarvóór pleit het grote aantal dat in een paar jaar is verkocht. Die periode klopt ook met de tijd dat het Tirolse Grassmayr in bedrijf was. Een Josef Grassmayr die op een geleider vermeld wordt, leidde het bedrijf van 1870 tot 1897 (9).

1) Dieter Schaich, Zwei gläserne Glockenseilbuxen in der Basilika auf dem Petersberg bei Dachau, Glasfreund nr 42 – februari 2012, pag. 36 ff. (In vertaling opgenomen in DE OUDE FLESCHE nr. 128, 1e kwartaal 2012).

2) Schmidtsfelden, Tagbuch 1877, pag. 47.

3) Dieter Schaich, Land ohne Glas, Glasfreund, nr 55, pag. 8 ff.

4) Dieter Schaich / Erwin Baumgartner, Reine Formsache Berlin München 2007, pag. 316.

5) Reidel Marlene, Glück mit Glas, Grafenau 1988, pag. 34.

6) Zie nr 1.

7) Schmidtsfelden, Tagbuch 1889-1994, pag. 298.

8) Schmidtsfelden, Tagbuch 1895-1904, pag. 166, 167.

9) Zie nr 4.

*Rechts: Klokkentouwgeleider in houten vloerdeel.
Collectie Dieter Schaich.*

1915-2015 Honderd jaar PYREX

Wie heeft het niet op tafel staan?

Coos van Deursen

Glas is mooi. Hoe vaak hebben wij dit in ons "Glas historisch tijdschrift" niet kunnen lezen? We bewonderen hoe het eeuwenlang haar unieke plaats in onze samenleving heeft behouden. Verzamelaars vertellen enthousiast over hun collectie of die nu uit drinkglazen, melk-, parfum-, kelderflessen of andere objecten bestaat.

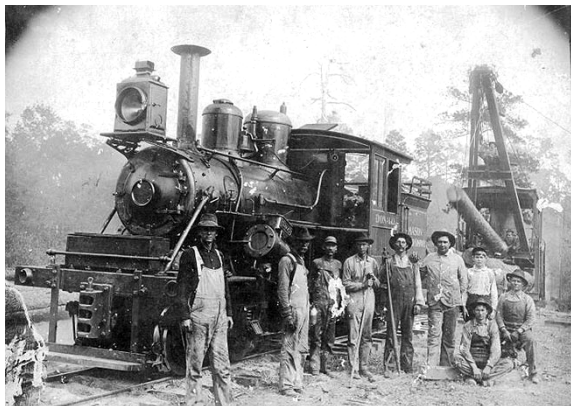
Over de hele wereld is de belangstelling voor glas en haar historische ontwikkeling groot. Menig museum toont trots de bodemvondsten die uit archeologisch onderzoek lokaal (in stad of land) of vanuit voormalige koloniën in haar bezit zijn gekomen. De geïnteresseerde bezoekers buigen zich voorover of gaan door de knieën om in de vitrines de voorwerpen aandachtig te bekijken en nemen de bijgevoegde informatieteksten gretig in zich op. Hoe en waar het glazen voorwerp is gemaakt en vanzelfsprekend ook de plaats waar het werd gevonden.

Sommige objecten bestaan slechts uit enkele scherven die met kunst en vliegwerk bij elkaar gehouden worden om op die manier de toeschouwer toch nog een indruk geven hoe het vaasje, drinkglas, kannetje of flesje er moet hebben uitgezien toen het nog niet gebroken was!

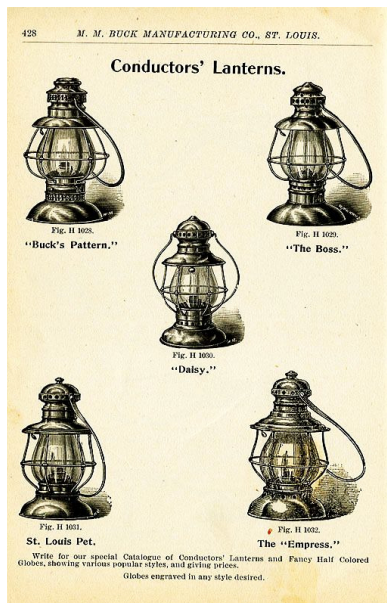
Want glas kan niet tegen een stootje en ook niet tegen grote verschillen in temperatuur. Het is daarom niet verwonderlijk dat van al die glazen voorwerpen die door de eeuwen heen zijn gemaakt er zo weinig zijn teruggevonden. De meeste zijn in het gebruik kapotgegaan.

Dat gebeurt nog dagelijks. Dat scherven ook tot ernstige ongelukken kunnen leiden, gaat aan bijna iedereen voorbij. Behalve een eeuw geleden. Toen mensen er rampzalige gevolgen van zagen.

Wie waren dat dan wel? De sein- en wisselwachters in Amerika!

We gaan terug naar de beginjaren van de vorige eeuw. De trein heeft ook in Amerika haar intree gedaan! Er is een uitgebreid netwerk van rails met seinposten en wissels ontstaan dat de grote steden in het Oosten en Westen met elkaar verbindt. Op talloze plaatsen zijn langs de rails niet alleen stations maar allerlei andere voorzieningen gebouwd om de gigantische stoomlocomotieven van kolen en water te voorzien en seinwachtersposten van waaruit het verkeer over de rails wordt geregeld. Het is de taak van de seinwachter om de wissels en de seinen op tijd om te zetten en alles letterlijk in goede banen te houden. Een leuk baantje in de zomer! In de winter kan dat echter erg ongemakkelijk zijn. Vooral in de nachtelijke uren. Door vorst en/of sneeuw raken seinen en wissels vast en moet de seinwachter zijn post verlaten en de wissel ter plaatse zien los te krijgen. Hij gaat dan op weg met een grote olielamp in zijn hand om zijn pad bij te lichten en moet bij het schijnsel van de lamp de wissel of het sein weer in beweging zien te krijgen. Helaas gebeurt het meer dan eens dat het glas van de lantaarn plotseling uit elkaar barst, het licht dooft en hij geen hand voor ogen meer kan zien. De vlam heeft de binnenzijde van het glas te heet gemaakt (en als gevolg daarvan is het glas aan de binnenkant een beetje uitgerekt), gelijktijdig heeft de koude wind en/of de striemende regen de buitenzijde afgekoeld (en daardoor is het glas aan de buitenkant gekrompen). Te grote verschillen in temperatuur en daardoor in rek en krimp, dat kan natriumsilicaatglas niet verdragen.

Daar sta je dan langs de spoorbaan. In het pikkedonker. Je hoort in de verte het gerommel van de naderende trein die over de juiste baan moet worden geleid. Zie nu maar eens snel die wissel te vinden en om te trekken. Om de trein tijdig over een ander spoor te leiden. Een groot probleem. Elke winter ontstonden daardoor treinongelukken. En het is daarom niet zo verwonderlijk dat de honderden wisselwachters in dienst van de verschillende treinmaatschappijen er bij hun leiding op aandrongen om iets te bedenken waardoor de olielampen 'winterproof' worden.

'Whale oil lamps' zoals rond 1900 in gebruik bij spoorwegpersoneel.

Logisch dat men het eerst aanklopt bij de makers van de glazen bollen voor de olielampen, Corning Glass Works. 'Kunnen jullie een oplossing voor dit probleem bedenken'?

Corning Glass Works neemt de uitdaging aan en schakelt Dr. Eugen Sullivan in die veel kennis heeft opgedaan over de manier waarop in Duitsland glas wordt gemaakt. Samen met de chemicus William Taylor begint hij een nieuwe glassoort te ontwikkelen gebaseerd op het glas van Schott .

Friedrich Otto Schott (17-12-1851 tot 27-08-1935) staat bekend als de uitvinder van het borosilicaatglas. Hij richtte in 1884 samen met Dr. Ernst Abbe en Carl Zeiss het 'Glastechnische Laboratorium Schott & Genossen' in Jena op. Hier ontwikkelde men in de periode 1887 tot 1893 het borosilicaatglas. In 1926 beëindigde hij zijn werkzaamheden bij Schott A.G. in Jena.

Boriosilicaat is een zout van boor en kiezelzuur. Het is hoofdzakelijk opgebouwd uit siliciumdioxide (SiO_2) en boortrioxide (B_2O_3) In de VS werd de grondstof gewonnen in Death Valley.

Een hitte- en koudebestendige glassoort met een zeer lage uitzettingscoëfficiënt. Het z.g. borosilicaatglas. Men besluit dit glas onder de merknaam Nonex. (Non expansion glass) in productie te nemen. Het glas maakt zijn belofte waar. Er worden duizenden nieuwe lampenglazen van dit fantastische glas gemaakt en vanwege de hoge chemische bestendigheid ook heel wat accu'bakken' voor de booming automobiellindustrie, want ook die waren gevoelig voor temperatuurverschillen.

Aangemoedigd door het succes van dit glas zoekt Corning ijverig naar andere toepassingen. Artikelen waarbij die eigenschap van dit glas: het accepteren van grote verschillen in temperatuur, ook van pas komt.

Nonex accupotten, tegenwoordig in gebruik als voorraadnot

*Bessie en Jessie Littleton met de eerste twee Nonex/Pyrexproducten:
Lampenglas en accu bak.*

in verschillende hoogtes en maten met de daarbij behorende deksels, in productie te nemen. De stalen persvormen worden aangemaakt, er wordt geschenkverpakking en reclame-materiaal voor ontworpen en een aparte afdeling voor de verkoop aan de detailhandel van dit glas opgezet. Tot dat moment levert Corning uitsluitend aan de lampen- en automobiellndustrie.

No. 12501

Messrs. *Conning Glass Works*

Send to **JORDAN MARSH COMPANY.**

Shio via *express* Terms *1/2 net, month.*

Delivery *approx* Dept. *57*

This Order applies only for goods for immediate delivery.

Please take notice that all orders given by our buyers for goods to be delivered **THREE WEEKS OR MORE FROM DATE OF THE ORDER** must be copied on one of our regular advance order forms and signed by the firm.

No employee of the firm has any authority to waive or depart from this rule. No waiver of this rule shall affect subsequent orders.

SPECIAL NOTICE
POSITIVELY NO ORDER OF ANY KIND IS VALID UNLESS GIVEN ON ONE OF OUR REGULAR ORDER FORMS.

ENO **ALL BILLS MUST BEAR OUR ORDER NO.**

100	101	<i>Corned beef</i>	<i>1/2 lb</i>	13	50
20	"	"	<i>2 1/2 lb</i>	8	00
10	"	<i>102 bread pan</i>		5	00
10	"	<i>201 pie plate</i>		1	00
10	"	<i>301 pickled egg</i>		5	00
10	"	<i>302 corned butter</i>		5	00
20	"	<i>401 balls</i>		3	00
20	"	<i>402 mustard</i>		1	75

Jordan Marsh

MARK BILL AND PACKAGE
FOR GOODS ON THIS ORDER

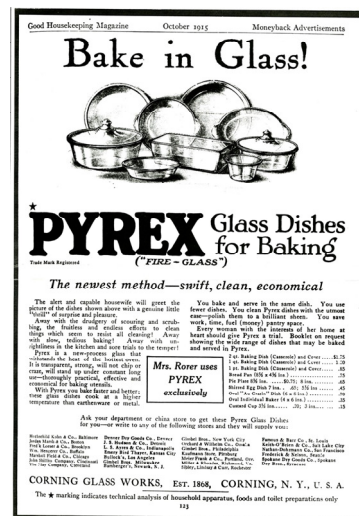
DEPT. *57*

Het toeval helpt. Men neemt een pas afgestudeerde fysicus aan de Universiteit van Wisconsin *Jesse Littketon*, in dienst die de mogelijkheden gaat onderzoeken. Op een avond bakt zijn vrouw Bessie een luchtige cake in een splinternieuwe ceramische bakvorm. Als zij de oven opendoet blijken de bakvorm en de cake het niet te hebben overleefd. Bekend met de eigenschappen van Nonex vraagt Bessie aan Jessie (ik verzin deze voornamen niet) of dat materiaal niet veel geschikter kan zijn om in te bakken. De volgende dag brengt Jessie een in de hoogte afgezaagde accupot mee naar huis waarin Bessie als proef een cake bakt. Haar eerste poging is meteen een succes. Dwars door het glas heen ziet ze al in één oogopslag dat de cake heel gelijkmatig gerezen en goed gebakken is. En zelfs niet aan de bodem vastplakt. De 'accubak' met cake wordt de volgende dag naar Corning meegenomen en de inhoud door de collega's van Jessie in een uitgelaten stemming opgepeuzeld.

Hiermee heeft men een nieuwe productlijn gevonden: ovenschalen van glas!

In 1915 begint Corning haar eerste serie
ovenglaswerk op de markt te brengen.

**Men
besluit een
collectie
van 12
modellen,**

*De eerste advertentie voor
Pyrex, in 'Good Housekeeping
Magazine' van oktober 1915
Links: De eerste bestelling.*

The Ladies' Home Journal for September, 1916 79

It's easy Baking in this transparent Oven Ware

Use Pyrex in any oven. It does not crack, chip nor craze. Pyrex does not absorb odors. It is easily washed, is sanitary and durable.

PYREX Baking Ware
Has the name on every piece

Food bakes quickly in Pyrex, hence retains its flavor. You can see the food through the dish while it bakes—the bottom as well as the top—and you serve in the same dish. Many shapes and sizes from saucers at 15c to large casseroles at \$2. Your house-ware dealer sells Pyrex. Ask him for booklet.

CORNING GLASS WORKS, 101 Tioga St., Corning, N. Y., U.S.A.

Look right through

You can see the food bake on the bottom as well as the top in a Pyrex dish, without taking it from the oven. And the food bakes quickly and evenly, has a better flavor, and does not burn. All this saves time, labor, fuel. It makes the food more appetizing, and the table more inviting—for you serve in the same dish. Pyrex will not crack, chip nor craze. The hottest oven doesn't affect it. Pyrex is everlasting sanitary, durable, easy to wash, a constant source of satisfaction in the self-appointed house.

PYREX Transparent OVEN WARE
Has the name on every piece

Many shapes and sizes from saucers at 15c to large casseroles at \$2. Sold by house-ware dealers everywhere. Ask them for booklet.

CORNING GLASS WORKS, 111 Tioga Ave., CORNING, N. Y., U.S.A. Established 1868

"Show me the Pyrex—It identifies you."

Een advertentiecampaagne in populaire weekbladen en kranten moet de Amerikaanse huisvrouw overtuigen van het praktische nut: de korte kook- en baktijd en de heldere uitstraling van het transparante Pyrex,

De aanvankelijke reserve slaat hierdoor om in een enthousiaste acceptatie van het product en binnen enkele jaren is Pyrex in geen enkele keuken in de V.S. meer weg te denken. Men breidt de lijn aan producten steeds verder uit. Naast ovensglaswerk ook glazen serviezen, theepotten, maatbekers, zuigflesjes, maar ook strijkijzers, isolatoren voor telefoonpalen, koplampen voor auto's en kachelruitjes als vervanging van mica.

Een deel van het succes was natuurlijk te danken aan het feit dat er na het einde van de Eerste Wereldoorlog een enorme inhaalvraag ontstond naar producten die vanwege de oorlogsindustrie niet meer waren aangemaakt. En dus ook naar dit soort huishoudelijke artikelen. Vanaf de jaren 1920 lopen de omzetten echter terug maar de technocratische leiding van Corning heeft geen idee waarom. Duidelijk is een nieuwe consumentenbenadering nodig en het zijn de reclamebureaus in Amerika die dat in gang zetten.

Een heel bekende onder hen is J. Walter Thompson (J.W.T.) die zich als eerste richt op marktonderzoek (en later ook in Nederland een bureau opent) en die voor Corning aan de slag gaat.

COOK IN CLEAR, CLEAN GLASS NO PAN TASTE NEVER GROWS SHABBY

No Christmas Gift could be more exciting... beautiful... practical than these Modern Cooking Dishes of Pure Glistening Glass

SEE THESE GIFT SETS

AMAZING VALUES FOR CHRISTMAS

IN YOUR FAVORITE STORE TODAY

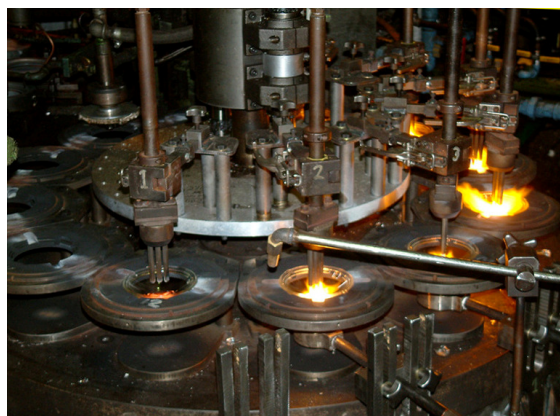
OVENWARE PYREX

Pluspunten die door de onder-vraagde consu-menten worden genoemd, zoals korte kook- en/of baktijden,

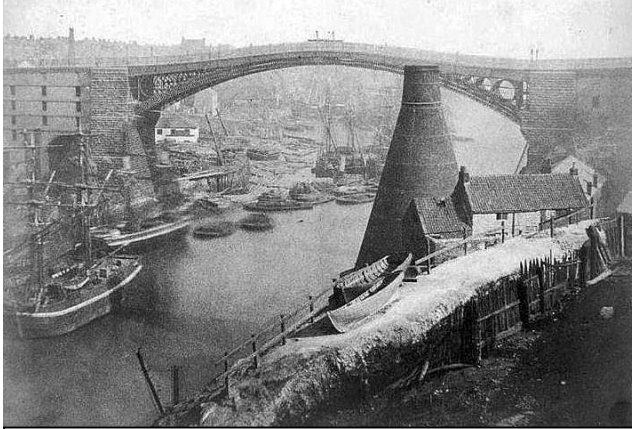
gemakkelijk onderhoud dankzij de gladde oppervlakte, het doorzichtige materiaal, de ruime keuze aan Pyrex artikelen worden in advertenties verwerkt. Ook wordt de vormgeving aangepast met nieuwe details en modellen, nieuwe decoraties en alles wordt wat lichter in gewicht gemaakt.

When it's Pyrex Ware you can see it's clean

Boven: Advertentie uit 'Good Housekeeping', december 1937.
Rechts boven: advertentie uit 1947
Rechts: Een arbeider aan een handpers, 1930.
Verdere automatisering moet de kostprijs en daarmee de verkoopprijs omlaag brengen.
Links: beeld van de geautomatiseerde productie

Europa en verder

Toen en nu. Boven: Wear Flint Glass Works begin 20 eeuw. Onder: Arbeiders in de Société Le Pyrex (Bagneaux sur Loing), 1926. Onder: Opnamen uit dezelfde bedrijven anno heden..

productie). Om een semi-automatische pers te bedienen heeft men vier tot zes man nodig. De totale capaciteit staat daarmee onder druk en bij de stijgende verkoopaantallen is dit een ernstige belemmering om aan de vraag te kunnen voldoen. Men besluit een volautomatische productielijn op te zetten waardoor grotere volumes kunnen worden gerealiseerd tegen lagere kosten zodat de verkoopprijzen kunnen worden verlaagd en de winstmarges stijgen.

In 1922, amper 7 jaar na de introductie van Pyrex op de Amerikaanse markt besluit Corning om ook de Europese markt met deze producten te gaan bedienen. Men benadert als eerste enkele vooraanstaande Britse glasfabrieken en vraagt hen of zij de Pyrex artikelen in licentie voor het Verenigd Koninkrijk willen produceren. Er blijkt weinig belangstelling voor te zijn. Hierop neemt Corning contact op met de kleine en weinig bekende glasfabriek Wear Flint Glass Works in Sunderland nabij Newcastle. Na een bezoek aan de V.S. om zich een idee te kunnen vormen over de productiemogelijkheden en licentievoorwaarden koopt Jobling Purser, de eigenaar van Wear Flint Glass Works de rechten van Pyrex voor de Britse markt, overtuigd als hij is van de enorme afzetmogelijkheden.

In hetzelfde jaar richt Corning samen met Saint Gobain de Société Le Pyrex op. Deze nieuwe onderneming krijgt de rechten om Pyrex in Frankrijk, België, Nederland, Spanje en Italië te produceren en te verkopen. (In 1954 verandert de naam Le Pyrex in Sovirel).

In 1927 volgt Duitsland. Nota bene het land waar het borosilicaatglas feitelijk was uitgevonden!

In 1930 start Japan met de productie.

In de beginjaren is het gehele proces nog erg duur en arbeidsintensief. Het persen van het borosilicaatglas is zwaar werk. Het glas is taaier van structuur dan het ons bekende natriumsilicaat glas en heeft een hoger smeltpunt. (Pyrex - borosilicaatglas- mag niet bij te recycleren glas worden gemengd het klontert en verstoort de

In de Tweede Wereldoorlog wordt door de Amerikaanse legerleiding aan Corning gevraagd een onbreekbare glassoort te ontwikkelen voor kantinegebruik. Corning denkt onmiddellijk aan Pyrex. Om de sterkte te bewijzen laat men bordjes van Pyrex van een hoogte van 1,60 tot 2,10 meter op de grond vallen en heel opmerkelijk...ze breken niet. Corning wordt daarmee de leverancier van al het gebruiksglaswerk van het Amerikaanse leger. Als het bij sommige soldaten bekend wordt dat het glas onbreekbaar is ontstaan er spontaan weddenschappen: 'wedden voor een dollar dat deze mok, als ik 'm tegen de muur gooi, niet breekt'?

Die eigenschap: de onverwoestbaarheid brengt Corning ertoe na de oorlog, als de vraag van het Amerikaanse leger naar dit glaswerk terugloopt, het ook aan hotels en restaurants, de horeca, te gaan verkopen. Onder de slogan 'zo hard als een spijker'

De naoorlogse jaren kenmerken zich door een steeds verdere ontwikkeling van het assortiment en de benadering van de consument op grond van de nieuwste inzichten van de marketing.

Bekende grafische ontwerpers krijgen voortdurend opdrachten om nieuwe decoraties te ontwerpen die onder diverse themanamen worden geïntroduceerd.

Successful Marriages start in the kitchen!

Now the new mistress of the house can go right ahead with some of those girlhood dreams—planning lovely meals for her man, preparing all sorts of interesting little dishes and safe in the knowledge that Pyrex is going to make failure-free cooking easy.

The non-glazeless looks of the kitchen become fun, too, with Pyrex. Just one dish for cooking, serving, and storing, and when it comes to washing up, the safe, harmless grease from Pyrex in the twinkling of an eye!

AGEE
PYREX

Not available from all dealers

Mother's Day Gifts...for June Brides, too!

Give time-saving **PYREX** ware!

It's PYREX AND ONLY PYREX that makes your gift problem for Mother's Day, June Brides, and wedding. These smart, useful PYREX sets to wear that place any woman in your life. Look over the items on this page and tell her what PYREX can give her in your own words!

There's only one **PYREX** ware, a product of CORNING GLASS WORKS, Corning, N.Y.

Two ways to look at a Bride

... if you want **WEDDING and SHOWER GIFTS** that will thrill her now and help her later!

1 You can take the romantic view... and see her always as a lovely young bride. And Pyrex ware is one of the most popular gifts for brides. This handsome Pyrex cake dish is grand for baking, serving, and storing all kinds of food. Saves on dish-washing. Better give her at least a pair for layer cakes! **35¢** Each, only.....

2 You can take the practical view and remember she'll have a hungry husband to feed. Even if she's a natural born cook you can't give her a more inspiring present than Pyrex ware. And she can watch foods cook. The Pyrex oven dish shows, above, should be in **THE ONLY ONE PYREX WARE**!

Elk jaar wordt er met Kerstmis uitvoerig geadverteerd om maar zoveel mogelijk van deze producten onder de Kerstboom te krijgen.

Rond Moederdag. "Geef mam een paar mooie Pyrex producten, dan kan ze die oude ijzeren en keramische schalen en pannen de deur uit doen"

Voor a.s. bruidjes. "De beste manier om een jong bruidje in het huishouden op weg te helpen is haar producten van Pyrex te geven, gemakkelijk in gebruik en snel schoon te maken". Volgens de advertenties kan je een a.s. bruid geen praktischer cadeau geven dan enkele van de vele Pyrex producten. Of een glazen, elektrisch, strijkijzer

Ook de kinderen worden niet vergeten. Voor hen zijn er een koffie- en theeserviesje om vadtje en moedertje te spelen. Mooi uitgevoerde miniatuurtjes van de echte Pyrex schalen. Met aansprekende plaatjes van treinen, dieren en circusvoorstellingen erop. Zelfs boekjes met receptjes ontbreken niet. Ook hier zijn verzamelaars wild op!

Weer een toeval! Het Pyroceram.

In 1953 vindt *S. Donald Stookey* door een onachtzaamheid een geheel nieuwe glassoort uit: Pyroceram. Hij is bezig met een onderzoek naar lichtgevoelig glas (u kent het vast wel van mee-kleurend glas in zonnebrillen: fotochromatisch glas). *Stookey* werkt als chemicus in het Research en Development laboratorium en heeft een plaatje van dit glas in een oven geplaatst om het resultaat te zien als het wordt opgewarmd tot 600 °C. Als hij het de volgende ochtend uit de oven wil nemen ziet hij dat hij de temperatuur per ongeluk op 900 °C. heeft ingesteld. Hij verwacht dat een klodder gesmolten glas de oven onbruikbaar heeft gemaakt. Maar tot zijn verassing is het glas niet gesmolten maar melkwit geworden. Hij neemt het plaatje glas met een tang uit de oven waarbij het op de grond valt, een paar keer op en neer stuitert en niet breekt!.

Donald Stookey heeft een nieuwe hittebestendige glassoort ontdekt die met gemak een verschil in temperatuur van 450 °C kan opvangen. Later is door Corning op verzoek van NASA dit glas nog verder ontwikkeld dat o.a. werd verwerkt tot hittedekels tegeltjes op de neuskegels van spaceshuttles. Deze staan bij terugkeer in de dampkring bloot aan enorme hoge temperaturen. Vanaf dat moment introduceert Corning, naast de transparante Pyrex collectie een geheel nieuwe serie glaswerk uitgevoerd in

Pyroceram materiaal dat vanwege de witte ondergrond veel geschikter is om er decoraties op aan te brengen. In de loop van de jaren ontstaan ontelbare nieuwe decoraties waarmee het de concurrentie met de traditionele aardewerk serviezen glansrijk doorstaat. Op de mooist gedekte tafel misstaat het witte Pyroceram op geen enkele wijze.

S. Donald Stookey (1915-2014), de chemicus die het Pyroceram heeft 'uitgevonden' kwam in 1940 bij Corning in dienst. Naast het Pyroceram heeft hij ook het z.g. fotochromatische glas uitgevonden. Hij heeft 60 patenten op zijn naam staan (deels samen met anderen) . Hij werd 99 jaar.

In 1960 komt de eerste magnetron op de markt. Het duur tot ongeveer 1980 dat de prijzen laag genoeg worden en ze op grote schaal in de Amerikaanse keukens in gebruik komen. Om aan te tonen dat de Pyrex ovenschalen ook zonder problemen in de magnetron gebruikt kunnen worden wordt na 1978 op alle Pyrex producten het "microwave-safe" etiket aangebracht.

In de honderd jaar van het bestaan van Pyrex werden wereldwijd meer dan 750 miljoen stuks geproduceerd.

In het jaar 2000 stopt Corning Glass Works met de originele Pyroceram productie van het oven- en tafelglas. Corning richt zich nu uitsluitend op de industriële markt. De rechten op de naam Corning Tableware worden verkocht aan World Kitchen Incorporated of Rosemont, Illinois. In 2001 sluit deze nieuwe eigenaar van het merk

haar onrendabel geworden fabrieken in Charleroi (Pennsylvania) en Clinton (Illinois). Veel plezier heeft men dus niet van deze overname gehad.

In 2009 herintroduceert World Kitchen de hele serie. De productie vindt plaats in Europa bij Keraglass/Eurokera, een dochteronderneming van wie? Van Corning! In Bagneux-sur-Loing in Frankrijk. Dit is nu de enige fabriek waar dit glas nog wordt gemaakt omdat men op het moment van de herstart beschikt over de moderne technologie waarbij de bijmenging van arsenicum tijdens het smeltproces kan worden vermeden.

We staan aan de vooravond van een spectaculaire ontwikkeling in glas!

Op haar website meldt Corning dat we aan het begin staan van een nieuwe 'glaseeuw' waarin glazen tafel- aanrecht en bureaubladen, en wanden zowel thuis, op scholen, in winkels, operatiekamers, in de openbare ruimte, zelfs in het dashboard van uw auto als enorme i-pads informatie zullen gaan overdragen. Interactieve aanraakschermen. Ontwikkelingen waarvan we nog verstand zullen staan! Daarnaast wordt glas sterker, dunner, opvouwbaar....

Glas: een verbazingwekkend materiaal.

Bij de samenstelling van dit artikel heb ik gebruik gemaakt van de informatie die ik tijdens mijn bezoek aan het Corning Museum of Glass in Corning N.Y. van de dames *Aprille Charity Nace* en *Kim Thompson alsmede Glen Cook (chief research scientist)* heb ontvangen. Verder heb ik gebruik gemaakt van informatie uit Wikipedia, van de website van Corning Glass Works en van een artikel over Donald Stookey in dagblad Trouw.

Over Corning

Opgericht in 1851 in de wijk Williamsburg, (Brooklyn) – New York als “Brooklyn Flint Glass Works”. Door de grote vraag naar glazen bolletjes voor de elektrische lampen van Edison wordt het pand te klein. Men ziet geen mogelijkheden het bedrijf in Brooklyn uit te breiden en er wordt besloten te verhuizen. In 1868 wordt de hele inventaris bestaande uit de ovens, de vormen, de blaaspijpen en dergelijke over de Hudson rivier en het Erie Kanaal in smalle kanaalboten naar het plaatsje Corning (N.Y.) buiten New York City overgebracht waarbij 60 verschillende sluizen moeten worden gepasseerd. Vanaf dat moment wordt de naam Corning Glass Works. Tot 1915 bestaat de productie grotendeels uit lampenglas, koplampen voor auto's en de genoemde accubakken en gebruiksglaswerk.

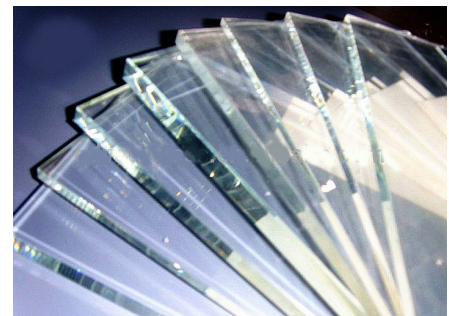
Slijp- en graveerafdeling, 1870

De Corning fabrieken op een briefkaart uit 1920 met de vermelding 'Largest of the World'. Rechts; gegraveerde schaal, 1920.

Het plaatsje Corning is een glasbewerkingscentrum waar op grote schaal de onbewerkte producten worden voorzien van geslepen decoraties. Voor Corning kennelijk een gunstig vestigingsklimaat. Mede dankzij het succes van het borosilicaatglas ontwikkelt Corning zich naast de genoemde Pyrex consumentenproducten op een breed terrein van glastoepassingen gericht op de industriële markt. Een spectaculaire uitvinding is die van de glasvezelkabel (1970) een glasdraad dunner dan een mensenhaar. Dankzij deze vinding werd telecommunicatie sterk gestimuleerd en daarmee ook de groei van het internet. Corning is nu een van de vooraanstaande leveranciers van optische vezels. In 2008 wordt Corning de grootste leverancier van LCD's met een marktaandeel van 50%. Verder is Corning een grote producent van keramische onderdelen in katalysatoren voor auto's en maakt het sinds 2008 miljoenen aanraakschermjes voor I-phones in krasvast 'Gorillaglass'.

Het bedrijf telt op dit moment ca. 30.000 medewerkers, in totaal 23 landen. Het behoort tot de meest innovatieve bedrijven op het gebied van glas. Een vergelijkbare concurrent is Schott in Duitsland dat op het gebied van borosilicaatglas met haar productie van laboratorium glaswerk furore heeft gemaakt. Beide bedrijven besteden enorme bedragen aan onderzoek en ontwikkeling. Corning maar liefst \$ 812 miljoen (in 1915) op een omzet van \$ 9.115 miljoen. Schott A.G. boekte in 2015/2016 een omzet van € 1.930 miljoen met ca. 15.000 medewerkers en vestigingen in 35 landen. Corning is eigenaar van het chemieconcern Dow Corning dat ook in ons land in Terneuzen een fabriek heeft staan.

SUMMARY

During the end of the 19th and the beginning of the 20th century, European lamp lighters and American signal men faced one and the same problem, on cold nights when hail or snow hit the hot glass of their lanterns it would shatter. However, it might be the same problem but not with the same consequences; left without a light facing an oncoming train was downright dangerous and led to many accidents.

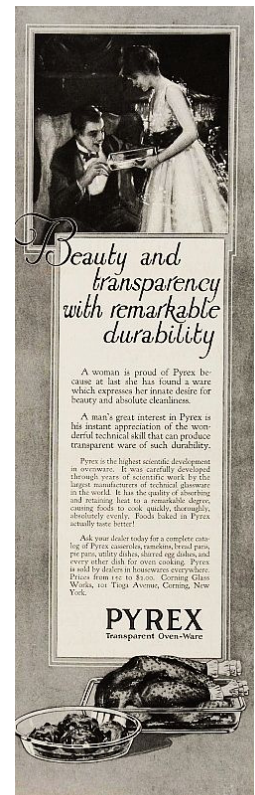

Between 1887 and 1893, the German chemist and glass technologist Otto Schott had developed the borosilicate glass that could withstand severe temperature shocks and in 1915, Corning Glass Works, specialized in the production of lampchimmies, lamp glasses and battery jars, developed a similar glass that they called NONEX (non-expansion glass). It was met with great success and would, thanks to a remarkable sequence of serendipities, lead to the development of glass objects with unheard of properties. Between June 2015 and March 2016 the Corning Museum of Glass presented an exhibition commemorating the birth of what was probably the world's most popular cooking ware.

It all started when Bessie Littleton, the young wife of a physicist, recently appointed by Corning, successfully baked a cake in the lower part of a 'Nonex' battery jar. From then on, the company developed oven ware, which, under the name 'Pyrex', would become America's favourite kitchen ware. It was primarily sold in department stores and heavily advertised as a convenient, 'easy-to-clean' and 'look-through' utensil.

Corning's patent on the production of borosilicate glass expired in 1936, so they developed in time a new type of glass (alumino silicate) that not only could be put into an oven, but directly on a gas flame as well. It was named 'Pyrex Flameware'.

And then, in 1953, the 38 years old chemist S. Donald Stooky, employed since 1940 by Corning, put a piece of glass in an oven for experimental purpose and left for home. In the morning he found that he had turned the oven up to 900 degrees instead of the intended 600. The piece of glass had turned milk white and proved to be stronger than steel and lighter than aluminium. It could easily withstand a temperature shock of 450 degrees and proved to be excellent material to cover the nose cones of space shuttles. From 1958 onward also cooking ware was made from it under the brand name Pyroceram.

In 2000, Corning discontinued its production of household objects and concentrated the manufacturing of it in the French facility in Bagneaux-sur-Loing. Today Corning is the worlds largest producer of LCD's with a market share of 50%. Its super-strong I-phone screens are marketed as 'Gorilla Glass'. (JS)

Pyrex kitchenware with decoration, typical for the 1950's and 1960's.

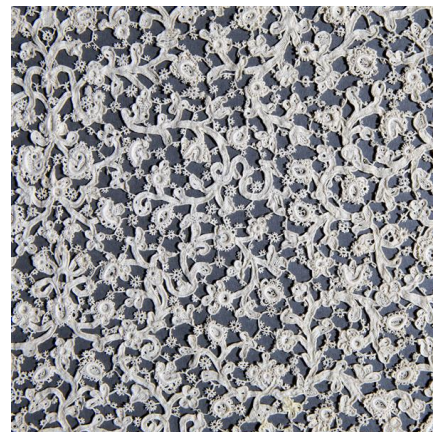
Een 17^e eeuws glazen bordje met kant decor uit Venetië

J. Pijzel-Domisse Conservator
Gemeentemuseum den Haag

Het Gemeentemuseum Den Haag heeft met steun van het Jaap en Joanna van der Lee-Broers fonds, ondergebracht bij de Vereniging Rembrandt, een bijzonder Venetiaans bordje met een diameter van 24,4 cm aangekocht (obj.nr. 1054878). De versiering van het bordje maakt de aanwinst juist zo interessant.

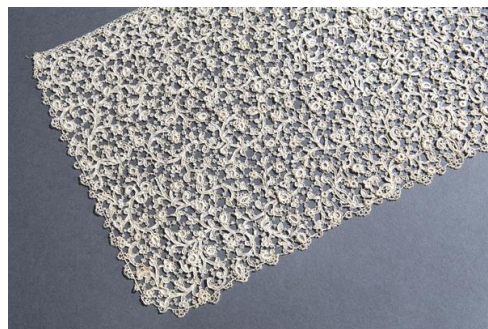
Borden en schotels van glas zijn vanaf de 16^e eeuw in Venetië vervaardigd in verschillende maten. Op Italiaanse fresco's en schilderijen is zichtbaar hoe op de grotere schotels voedsel wordt opgediend. De kleinere borden kunnen hebben gediend als eetborden, of als een onderschotel van een kom. 17^e eeuwse glazen borden hebben een vlakke vorm met een brede rand. Hetzelfde model is ook vervaardigd in aardewerk, tin en edelmetaal. Glazen borden zijn ten opzichte van aardewerk en tin relatief weinig bewaard gebleven.

De versiering op de rand van het bord is uitgevoerd in de diamantgravure techniek, waarbij met een scherpe diamantpunt lijntjes in het glas worden gekrast. Het graveren van glazen voorwerpen werd al in de Romeinse oudheid toegepast, maar verdween in de middeleeuwen. In de eerste helft van de 16^e eeuw herleeft deze decoratie techniek in Venetië, de stad waar voor het eerst ook flinterdun helder kleurloos glas wordt vervaardigd, het *cristallo*. Een diamantgravure in dit transparante glas is zeer effectvol. Met de grote populariteit van het kleurloze cristallo glas uit Venetië verspreidt zich ook deze decoratietechniek over Europa. In de 17^e eeuw is de diamantgravure met name in de Nederlanden op een bijzonder hoog niveau toegepast.

Het Gemeentemuseum heeft een belangrijke glascollectie. De collectie gegraveerd Europees glas uit de 17^e en 18^e eeuw is wereldberoemd. Daaronder bevinden zich bijzonder belangrijke voorbeelden van in Nederland met de diamant gegraveerde, soms ook gesigeneerde glazen. De Nederlandse gravures onderscheiden zich van die uit andere landen door hun hoge niveau van het naturalistisch weergeven van planten, dieren, mensen en landschappen. Venetiaanse diamantgravures daarentegen tonen over het algemeen meer gestileerd bloem- en bladranken. De weergegeven motieven worden opgebouwd uit duidelijke omtreklijntjes gevuld met parallelle, of in het hart van de bloemen elkaar kruisende lijntjes. Dit geldt ook voor de graving op de rand van het bordje. Bij nader inzien zijn de bladvoluten en bloemen met elkaar verbonden door verbindings-draadjes met speciale knooppjes, zo kenmerkend voor naaldkant. Terwijl het Venetiaanse Murano wereldwijd bekend is geworden door het glas dat daar wordt gemaakt, is het iets verder gelegen eilandje Burano beroemd om zijn naaldkant. De weergave van naaldkant is een dusdanig specifiek Venetiaans decor, dat over de herkomst uit Venetië geen twijfel bestaat. Glas met dit kant decor is uiterst zeldzaam; vooralsnog is dit alleen op een kleine pot met deksel in de collectie van het Rijksmuseum aangetroffen.

Hoewel bij beschrijvingen over diamantlijn gravures op Venetiaans glas in de literatuur regelmatig aan kant wordt gerefereerd, is de link zelden zo duidelijk als op dit bord. Om die reden is een aanvulling van onze kleine collectie Venetiaans gegraveerd glas heel belangrijk. De relatie met onze collectie is om een andere reden ook aantrekkelijk: het Gemeentemuseum bezit in de kostuumcollectie verschillende voorbeelden van Venetiaans naaldkant uit de 17^e eeuw. Het bordje is nu opgesteld samen met een strook Venetiaans naaldkant uit dezelfde periode.

O'Cuisine in Utrecht is inmiddels onze vaste plek geworden om samen het nieuwe jaar in te luiden. Zo'n centrale ligging zorgt voor een goede opkomst. En vlak ook de broodjes kroket niet uit die veelvuldig over de bar gingen.

Voorzitter Willem van Traa deed allen namens het bestuur de beste wensen. Helaas is het aantal leden het afgelopen jaar wat afgenomen door overlijden of bedanken. Elk had een goede reden: we worden ouder, we gaan kleiner wonen, we doen de verzameling deels of geheel de deur uit. En waarom dan nog lid blijven? Voor de voorzitter is het juist dan van belang om lid te blijven, de bijeenkomsten te bezoeken en ons Tijdschrift te ontvangen. Zó blijf je betrokken. Want een jarenlange belangstelling voor glas is toch niet plotseling verdwenen? Het bestuur wil de kosten drukken: op de kleintjes letten en vooral meer advertenties. De posttarieven zijn de laatste jaren fors gestegen. Daarom moeten we dit jaar de contributie verhogen met € 5. Ook willen we met email gaan werken en geen post meer verzenden. Daarna was het de beurt aan de leden van het 'Verzamelaarsjaarbeurs-team', de redactie van het Tijdschrift en het nieuwe Veilingteam om applaus en een fles wijn in ontvangst te nemen voor hun inzet. De voorzitter keek terug met voldoening terug op de 'Leerdam-veiling'. Er kan nog wel wat verbeterd worden aan de ledenontvangst en de externe publiciteit. Maar de goede opbrengst is zeker te danken aan het feit dat bijna de helft van de kopers van buiten de vereniging kwam. Het bestuur wil daarom voorlopig in Leerdam blijven veilen. Wel gaan we veel kritischer op de kwaliteit van de ingebrachte spullen letten. Nu waren er veel beschadigingen, die niet meer kunnen. Zonde van de moeite en tijd, want ze worden toch niet verkocht. Zet vrijdag t/m zondag 09 - 11 september dus maar in de agenda's!

Bert Lever was met een lange titel aangekondigd: *'Houtman & Co, wereldwijd in jenever'*: hoe een jeneverstokende voorvader tot flessenverzamelen leidde en hoe flessenverzamelen resulteerde in kennis over een voorouderlijk bedrijf. Zijn lezing was levendig, persoonlijk en deskundig. Hoe kan het ook anders als je uit de archiefwereld komt en (een deel van) de eigen voorgeschiedenis beter wilt leren kennen. Begonnen met veel belangstelling voor en betrekkelijk weinig kennis van Houtman, nam hij ons met veel beelden en persoonlijke geschiedenissen mee in zijn speurtocht naar de opkomst, de bloei en de neergang van dit Schiedamse familiebedrijf. Onderweg bekende zelf maar een paar flessen van 'zijn' bedrijf te hebben. Maar die kwamen dan ook wel van overal over de wereld. Wij hopen Bert's verhaal later in ons Tijdschrift te kunnen publiceren.

Süddeutscher Glassammlertag in Spiegelberg

Willem van Traa

Dat het eerste weekeinde van juni gereserveerd is voor het Glassammlertreffen in Plön weten we. Sinds vele jaren reizen verzamelaars en handelaars uit heel Europa naar Noord Duitsland. 's Zaterdags is in de tuin van Hella en Jürgen Böhrns niet alleen de barbecue maar worden ook zaken gedaan. Het weer is in juni meestal goed, dus staat de beurs 's zondags buiten op het plein voor het Museum. Dat is eind februari in Hessisch Oldendorf zeker niet het geval, dus staat die beurs warm in het gemeentehuis. Het Weser Bergland, bekend van Hameln, Kassel of Göttingen en oude glashutten als Lauenstein, Schorborn of Altmünden, is zo'n vier uur rijden. Bernt Schlender en Albert Schwiezer organiseren deze beurs al jaren en zorgen voor de catering en de publiciteit. Sinds een paar jaar is er ook in Zuid Duitsland een beurs in Spiegelberg, Baden-Württemberg, georganiseerd door Dieter Schaich en Christoph Pusch uit München (schaich@mnet-mail. of en cristoph.pusch@t-onlinen.de). De datum is zo gekozen dat hij aansluit bij de glasveiling van Fischer (www.auctions-fischer.de) in Heilbron van oktober. Zaterdagochtend kan ik bij de veiling zijn en daarna een klein uurtje naar Spiegelberg voor het middagprogramma. Iedereen overnacht in het landelijke Gasthaus Siller waar het bij het lokale bier en de streekgerechten laat wordt. Zondagochtend staat iedereen met z'n spullen in de gemeentelijke hal. Deze keer waren er ook Nederlandse toeristen, glasverzamelaars bovendien, met wie ik zaken kon doen. Waarom ik elk jaar weer voor deze drie beurzen kies? Er zijn meer glasbeurzen in ons land, in België, Frankrijk of Duitsland. Sommige zijn erg grootschalig en trekken duizenden mensen, zoals in Utrecht, andere zijn heel erg plaatselijk en hebben nauwelijks bezoekers. Maar Plön, Hessisch Oldendorf en Spiegelberg hebben voor mij de goede grootte en een prettige collegiale sfeer. En er is ruim aanbod met goede kwaliteit, wat geïnteresseerde kopers trekt. Voorlopig blijf ik daar ieder jaar weer terugkomen. Graag hoor ik de ervaring van anderen

SCENTS, WINE & ROSES

The International Perfume Bottle Association

is een organisatie van verzamelaars en liefhebbers van parfumflessen met leden over de gehele wereld. Ieder jaar organiseren zij een meerdaagse conferentie alsmede een veiling. Dit jaar zal die voor de 28e keer plaats vinden van 27 april tot 1 mei in Portland, in de staat Oregon met als thema: 'Scents, Wine and Roses'. Uit heel Amerika maar ook uit landen als Portugal, Zwitserland, Engeland en Frankrijk komen de belangstellenden toegestroomd om te luisteren naar de presentaties en vooral om niet de kans te missen op de veiling enkele zeldzame objecten te bemachtigen waaronder flacons naar ontwerp van Lalique en Julien Viard en zeldzame geslepen flacons gemaakt in de fabriek van Baccarat. Daarvoor moeten ze wel een goed gevulde portefeuille meebrengen want de prijzen zijn niet voor de poes en overtreffen ruim dat wat wij gewend zijn aan opbrengsten van antieke wijnflessen.

Daarnaast is ook gelegenheid voor hen die het met een smallere beurs moeten doen. Zaterdag 30 april is een open dag met gratis toegang en er is ook een vlooiemarkt voor wat men noemt 'vanity items' hoewel ik niet denk dat je daar echt goedkoop weg komt.

Al met al is het verfrissend om te zien met welk een enthousiasme dit soort evenementen in Amerika worden georganiseerd en hoe men er enorme afstanden, tijd en geld voor over heeft om dat bij te kunnen wonen. Dat geldt trouwens ook voor de reguliere flessenshows die door de vele plaatselijke bottle collecting societies worden opgezet. Aan die levendige belangstelling en deelname zouden wij binnen onze vereniging wel eens een voorbeeld kunnen nemen. (JS)

*Boven en hiernaast:
Enkele voorbeelden van in
2016 te veilen flacons.*

*Onder: Flacon Lalique
'Oreilles Lizards' uit 1911. In
2015 geveild voor \$22.800,-*

*Tsjechische verstuiver van
zwart kristal, 1920. In 2015
geveild voor \$ 5.227,-*

VINKOVA

EINDELOOS IN FLESSEN EN POTTEN

0031 356949324 | www.vinkova.com

Catalonië
GLASVERPAKKINGEN
www.catalonieglass.nl

Stedekestraat 48 NL-5041 DN Tilburg
Tel: +0031 (0)13-5425440
Fax: +0031 (0)13-53546

The essence is
in the distillate

DE KUYPER
ANNO 1693

Home is where the heart is. And our home is the distillery.
Here we liquify all that comes our way. Like the best ingredients. Which provide
the essence you need to excel in your bar, club or at home.

geen 18, geen alcohol • geniet, maar drink met mate

Vanaf 18 maart 2016
te zien in het Nationaal
Glasmuseum:

**Colore, glas van
Ettore Sottsass**
t/m 26 juni 2016

Voor het eerst in Neder-
land: een tentoonstelling
met alleen het glaswerk
van de befaamde Italiaanse
ontwerper Ettore Sottsass.
Gastconservator Frans
Leidelmeijer heeft de
expositie samengesteld.

Shifting Context
Willemijn de Greef
t/m 3 juli 2016

Meer info:
nationaalglasmuseum.nl
+31 (0) 345 614 960

**Nat.glas
museum
Leerdam**

Atbeelding: werk Ettore Sottsass | foto Erik & Petra Hesmerg

**HET
VERHAAL VAN
PASSIE
EN VUUR**

Oude kranten. Hout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de
stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht
met graanbeslag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat
hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur.
Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van
de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever
die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate

BRANDERIJ 'DE TWEELINGH'

NOTARIS

NOTARIS Jeneverspecialiteiten.
Pure bekoring.